

Kontraheringsplikt

Av LARS PEHRSON

1

Institutet för immaterialrätt
och marknadsrätt
vid Stockholms Universitet

STOCKHOLMS
UNIVERSITETS
BIBLIOTEK

JUR II

Civ

Bearb

(1 kart)

Ex 4

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

KONTRAHERINGSPLIKT

av

Lars Pehrson

A

Skrifter utgivna av Institutet för immaterialrätt och
marknadsrätt vid Stockholms Universitet nr 1

C 1976 Lars Pehrson

Liber Förlag, Stockholm

FÖRORD

Institutet för immaterialrätt och marknadsrätt är knutet till juridiska fakulteten vid Stockholms Universitet. Institutet har till uppgift att befordra ett vetenskapligt studium av immaterialrätten och marknadsrätten, bl a genom dokumentation och publiceringsverksamhet. Denna uppgift ämnar institutet söka fullgöra bl a genom utgivandet av en serie av mindre skrifter inom dess ämnesområde, varav denna skrift är den första. Dessa skrifter kan, som i detta fall, bestå av tillämparuppsatser inom ramen för jur. kand. examen men också av uppsatser av etablerade forskare eller sammanställningar av dokumentation. Institutet har sett det som en brist att dylikt material, som ofta kan ha ett betydande intresse även för en bredare krets, i de flesta fall ej når ut till denna.

Författaren till denna skrift, jur. kand. Lars Pehrson, arbetar nu som forskarassistent vid Institutet för immaterialrätt och marknadsrätt där han sysslar med varumärkes- och konsumenträtt.

Ulf Bernitz

professor i civilrätt vid Stockholms Universitet
prefekt för institutet

P. Bernitz

Pehrson

Stockholm

Stockholm

1971

Ulf Bernitz

FÖRFATTARENS FÖRORD

Huvudregeln inom svensk avtalsrätt anses allmänt vara att part har full frihet att bestämma vem han önskar ingå avtal med. Det finns dock en mängd undantag från denna regel. Antalet sådana synes ha ökat under de senaste åren. Syftet med denna uppsats är att, utan anspråk på fullständighet, undersöka undantagen från regeln om avtalsfrihet samt att söka fastställa om någon mer generell regel rörande kontraheringsplikt kan sägas ha utvecklats i svensk rätt.

Skriften är en något bearbetad version av författarens tillämparuppsats vilken lades fram vårterminen 1975. I den här föreliggande versionen har material intill 1 juli 1976 beaktats.

Stockholm i augusti 1976

Lars Pehrson

FÖRKORTNINGAR

AvbL	Avbetalningsköplagen
Ds Jo	Departementserien, jordbruksdepartementet
FotoL	Lag om rätt till fotografisk bild
JB	Jordabalken
KBL	Konkurrensbegränsningslagen
KKL	Konsumentköplagen
KomL	Kommunallag
L ² U	Andra lagutskottet
MD	Marknadsdomstolen
ML	Mönsterskyddslagen
NFR	Näringsfrihetsrådet
NU	Nordisk utredningsserie
PatL	Patentlagen
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RegR	Regeringsrätten
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
TF	Tryckfrihetsförordningen
URL	Upphovsrättslagen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid
1. INLEDNING	1
2. KONTRAHERINGSPLIKT ENLIGT SPECIALLAGSTIFTNING	3
2.1. Kontraheringsplikt i transportförhållanden	3
2.1.1. Sjöfart	3
2.1.2. Järnvägar	4
2.1.3. Biltrafik	5
2.1.4. Luftfart	6
2.1.5. Postverket	7
2.1.6. Televerket	8
2.1.6.1. Särskilt om radio och TV	9
2.2. Kontraheringsplikt för vissa kommunala anstalter	9
2.2.1. Vatten- och avloppsanläggningar	10
2.2.2. Elektriska anläggningar	11
2.2.3. Renhållning	13
2.2.4. Sotning	13
2.2.5. Gasverk	14
2.2.6. Några anmärkningar angående praxis	14
2.3. Kontraheringsplikt inom föreningsväsendet	16
2.3.1. Rätt till inträde i förening	16
2.3.2. Prestationsplikt mot ekonomisk förening	16
2.4. Kontraheringsplikt för statliga monopol	18
2.4.1. Apoteksbolaget AB	18
2.4.2. Svenska Penninglotteriet AB och AB Tipstjänst	19
2.4.3. AB Svensk Bilprovning	20
2.4.4. AB Vin- och spritcentralen	21
2.4.5. Systembolaget AB	22
2.5. Kontraheringsplikt för speciella yrkesgrupper	23
2.5.1. Advokater	23
2.5.2. Auktoriserade och godkända revisorer samt besiktningsmän	24
2.5.3. Notarius publicus	24
2.5.4. Skeppsklarerare	25
2.5.5. Bilskrotare	25

2.6.	Pressområdet	26
2.7.	Kontraheringsplikt för fastighetsägare	28
2.8.	Marknads- och immaterialrättsområdet	31
2.8.1.	Tvångslicens inom immaterialrätten	31
2.8.2.	Ransoneringslagen	34
2.8.3.	Euroc	35
2.8.4.	Statliga bidrag	37
3.	KONTRAHERINGSPLIKT ENLIGT KONKURRENS- BEGRÄNSNINGSLAGEN	38
3.1.	Historik	38
3.2.	Konkurrensbegränsningslagens syfte och uppbyggnad	39
3.3.	Konkurrensbegränsningslagens tillämpningsområde	40
3.4.	5§ konkurrensbegränsningslagen	41
3.4.1.	Innebörden av begreppet i konkurrensbegränsning	41
3.4.2.	Innebörden av begreppet "på ett ur allmän syn- punkt otillbörligt sätt"	42
3.4.3.	Innebörden av begreppet "försvårar eller hind- rar annans näringsutövning	45
3.4.4.	Innebörden av begreppet "påverkar prisbild- ningen"	48
3.4.5.	Innebörden av begreppet "hämmar verkningsför- mågan"	48
3.5.	Praxis enligt konkurrensbegränsningslagen	49
3.5.1.	Säljvägran till priskonkurrerande företag	49
3.5.2.	Säljvägran p g a ogillande av återförsäljarens företagsform	51
3.5.3.	Säljvägran p g a återförsäljarens påtryck- ningar	52
3.5.4.	Säljvägran p g a återförsäljarens vägran att följa leverantörens bestämmelser angående vidareförsäljning	53
3.5.5.	Vägran att inta annons i tidning	54
3.5.6.	Marknadsdominerande företags säljvägran	59
3.5.7.	Vägran att leverera till företag till vilka man tidigare levererat	63
3.5.8.	Vissa huvudtyper av tillåten säljvägran	63
3.5.8.1.	Krav på viss ordersumma eller orderstorlek	64

3.5.8.2.	Leveransvägran på grund av bristande leveranskapacitet	64
3.5.8.3.	Selektiv försäljning i egentlig mening	65
3.6.	Köpvägran	68
4.	FINNS NÅGON ALLMÄN CIVILRÄTTLIG KONTRAHERINGSPLIKT?	70
4.1.	Motiven bakom reglerna om kontraheringsplikt	70
4.1.1.	Kontraheringsplikt till stöd för beroende part	70
4.1.2.	Kontraheringsplikt till stöd för medborgarnas gemensamma bästa	71
4.1.3.	Likabehandlingsprincipens betydelse	72
4.1.4.	Kontraheringsplikt motiverad av säkerhetsskäl	73
4.1.5.	Kontraheringsplikt motiverad av hälsovårds- och miljöskäl	73
4.2.	Rättspraxis	74
4.3.	Uttalanden i doktrinen	76
4.3.1.	Sverige	76
4.3.2.	Norge	78
4.3.3.	Danmark	79
4.3.4.	Finland	80
4.3.5.	Tyskland	80
4.4.	Föreligger någon civilrättslig kontraheringsplikt utan lagstöd?	81
4.5.	Kontraheringspliktens sanktioner	83
	CITERAD LITTERATUR	85
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	88

1. INLEDNING

Civilrätten i Sverige anses allmänt bygga på avtalsfrihetens princip. Denna princip anses ligga till grund för bl a avtalslagen och köplagen.¹⁾

Även i avtalslagen och köplagen finns dock stadganden som inskränker avtalsfriheten. Till grund för avtalslagen ligger tillitsteorin²⁾ vilken ersatt den tidigare härskande viljeteorin. Denna övergång kan sägas markera en övergång till en mer kollektivistisk uppfattning av avtalsrätten. Den allmänna omsättningens intresse har skjutits i förgrunden. Avtalslagen innehåller även flera stadganden som mer direkt inskränker avtalsfriheten, t ex stadgandet om avtals ogiltighet p g a ocker och bestämmelsen om jämkning av konkurrensklausuler. Nyligen infördes också i denna lag en ny generalklausul ang jämkning av otillbörliga avtalsvillkor.³⁾

Utanför avtals- och köplagarna finns ett mycket stort antal stadganden i vår lagstiftning som inskränker avtalsfriheten. Antalet sådana stadganden synes ha ökat under de senaste åren. Som exempel kan nämnas den tvingande lagstiftning till skydd för hyresgäster och konsumenter som framvuxit under 1960- och 1970-talen.⁴⁾ Inom konkurrensrätten har företagens avtalsfrihet inskränkts med stöd av konkurrensbegränsningslagen.

Den avtalsfrihet som anses råda i Sverige har två sidor. Ena sidan består av en frihet att själv välja avtalspart, medan andra sidan består av en frihet att ge avtalet det innehåll man önskar.⁵⁾ I denna uppsats skall, som titeln markerar, endast den sida som behandlar friheten att fritt välja avtalspart behandlas. Med kontraheringsplikt menas alltså tvång att ingå avtal med en av lag-

1) Se exempelvis Adlercreutz, Avtalsrätt I s 14; Almén-Eklund, Om köp och byte av lös egendom, 9 uppl s 24.

2) Almén-Eklund s 121 ff.

3) Se prop 1975/76:81

4) I förarbetena till denna lagstiftning ex SOU 1974:83 Generalklausul i förmögenhetsrätten, Ds Ju 1970:3, prop 1971:15 och 1975/76:81 behandlas dock ej kontraheringspliktsproblematiken.

5) Bernitz, Marknadsrätt s 27.

stiftaren utpekad part. Det är naturligtvis inte nödvändigt att någon viss person eller företag utpekas för att så skall anses vara fallet. Däremot behandlas ej regler som endast medför att ett avtal ej fritt kan uppsägas eller som innebär tvångsförlängningar, exempelvis reglerna om besittningsskydd i JB 12:45-53. I dessa fall har ju de avtalsslutande vid avtalets ingående haft möjlighet att fritt välja part.

Andra avdelningen av uppsatsen ger en översikt över några områden där kontraheringsplikt råder enligt speciallagstiftning. Översikten syftar ej till att vara fullständig utan är endast en exemplifiering.

Tredje avdelningen behandlar den kontraheringsplikt som kan föreskrivas med stöd av konkurrensbegränsningslagen. Denna lag intar en viss särställning på grund av att den endast är tillämplig på förhållanden mellan företagare.¹⁾ I övrig speciallagstiftning används normalt andra kriterier för att utpeka den avtalsberättigade, vilket har medfört att även enskilda personer ofta har denna ställning.

I sista avdelningen följer en summering av de motiv som har ansetts motivera att kontraheringsplikt stadgas. Vidare ges en översikt över praxis och litteraturuttalanden. Till slut görs också ett försök att besvara frågan om någon regel om kontraheringsplikt utan uttryckligt lagstöd finns i svensk rätt.²⁾

1) 26 § KBL.

2) Sedan denna uppsats färdigställts har i SvJT 1976 s 436 en mycket intressant artikel om kontraheringsplikt skriven av Anders Victorin publicerats.

2. KONTRAHERINGSPLIKT ENLIGT SPECIALLAGSTIFTNING

2.1. Kontraheringsplikt i transportförhållanden

2.1.1. Sjöfart

När det gäller sjötransporter föreligger ingen allmän kontraheringsplikt i vårt land. En sådan plikt finns dock i vissa speciella situationer.

Linjesjöfarten på Gotland regleras i en speciell lag om linjesjöfart på Gotland (SFS 1970 nr 871). Enligt denna krävs särskilt tillstånd för att få driva sådan trafik (1§). Den som fått sådant tillstånd är skyldig att befordra passagerare och gods enligt fastställda turplaner och taxor (6§). Skyldigheten bortfaller om befordran hindras av förhållanden som tillståndshavaren ej orsakat eller kunnat avvärja eller det eljest finns något godtagbart skäl för att underlåta befordran.

För närvarande är Gotlandsbolaget det enda bolag som har tillstånd till linjetrafik på Gotland.

Motivet till denna specialreglering av gotlandstrafiken är att statsmakterna vill skapa garantier för en tillfredsställande transportförsörjning för Gotland och detta till lägsta möjliga kostnader.¹⁾ Man är medveten om att den reglering man genomfört kan leda till att ett bolag får monopol på linjetrafiken. Bestämmelserna om transportplikt skall ses mot denna bakgrund.²⁾

Kontraheringsplikt råder ej vid all linjetrafik. För exempelvis Waxholmsbolaget som driver linjetrafik i Stockholms skärgård stadgas ingen sådan.³⁾ Det får därför anses tveksamt om bolaget på någon annan grund ändå är skyldigt att utföra transporter.⁴⁾

1) Prop 1970:175 s 1.

2) A.a. s 6.

3) Enligt uppgift från Waxholmsbolaget.

4) Jfr Hammarskjöld, Om fraktaftalet, Uppsala 1886, s 13.

Som jämförelse kan nämnas att i de anglosachsiska länderna föreligger en omfattande kontraheringsplikt för "common carrier".¹⁾ Dessa kan ej vägra transport på subjektiva skäl. De är t o m skyldiga att hålla viss transportkapacitet.²⁾

Tidigare gällde i Sverige ett tämligen omfattande lotstvång.³⁾ Alla fartyg som ankom från eller avgick till utrikes ort var skyldiga att anlita lots. Detta tvång var dock försett med åtskilliga undantag.

Enligt nu gällande bestämmelser, lots- och fyrkungörelsen 1970 (SFS 1970 nr 698) föreligger i princip inget lotstvång.⁴⁾ Sjöfartsverket har dock befogenhet att föreskriva skyldighet att anlita lots. Sådan skyldighet har bl a föreskrivits för fartyg lastade med petroleumprodukter.⁵⁾

2.1.2. Järnvägar

För järnvägsbolag gällde tidigare en omfattande kontraheringsplikt. Enligt 3§ i 1925 års järnvägstrafikstadga var järnväg skyldig att befordra passagerare och gods under de villkor och enligt de bestämmelser som angavs i stadgan. Vissa undantag från befordringsskyldigheten fanns dock. Denna upphörde bl a om transporten ej kunde ske med tillgängliga transportmedel. Det stadgades uttryckligen att järnvägen ej hade skyldighet att på begäran insätta extratåg (4§). Vidare fanns även ett force majeure-stadgande; om befordring ansågs utesluten till följd av förhållanden järnvägen ej föranlett eller förmått avvärja bortföll befordringsskyldigheten (3§).

Om järnvägen åsidosatte sin befordringsskyldighet hade den för-

1) Gorton, Lars, The concept of the common carrier in Anglo-American Law, Ak. avh. Göteborg 1971, s 102 ff.

2) A.a. s 107.

3) Se ang denna lotsplikt Tiberg i SvJT 1967 s 529 f.

4) Farledsutredningen, stenc. 1973 s 7:7.

5) Sjöfartsverkets meddelande 1973 nr 4.

fördelade rätt till skadestånd (3§ p 4). För arbetstagare vid Statens Järnvägar tillkom också det straffrättsliga ämbetsansvaret.¹⁾

Numera har 1925 års järnvägstrafikstadga ersatts av en ny från 1966 (SFS 1966 nr 202). Denna nya stadga gäller för järnvägsbefordran i allmän trafik i Sverige (1§). Enligt stadgan är befordringsplikten olika för resande och gods (6§). Järnväg kan i mån av utrymme ej vägra att befordra resande enligt gällande normalvillkor och mot avgift enligt tillämplig taxa med tåg som upptagits i offentlig tidtabell. När det gäller godsbefordran regleras befordringsskyldigheten av de föreskrifter Kungl Maj:t meddelar som villkor för ersättning av allmänna medel för driften av vissa järnvägslinjer. Vid brott mot järnvägs befordringsplikt gäller samma sanktioner som tidigare (76§).

Skälen till denna uppmjukning av järnvägarnas befordringsplikt är den ökade konkurrens järnvägarna arbetar under. Landsvägs transporter framstår numer som ett likvärdigt alternativ till järnvägstransporter. Det finns därför ej längre från samhällets synpunkt några skäl att ålägga järnvägarna befordringsplikt.²⁾

Bakom resonemanget tycks ligga uppfattningen att en längre gående kontraheringsplikt för järnvägarna skulle vara motiverad om dessa skulle kunna sägas ha en sådan dominerande ställning att det skulle vara oekonomiskt att anlita något annat transportmedel.

2.1.3. Biltrafik

Innehavare av tillstånd till yrkesmässig trafik³⁾ för personbefordran i beställningstrafik med personautomobil (ex. taxi) eller i linjetrafik (ex. bussar) har transportplikt. Denna plikt innefattar en skyldighet att enligt fastställd taxa och under de

1) Grönfors, Kurt, Allmän transporträtt, 1 uppl s 34.

2) Prop 1963:191 s 138.

3) Vad som menas därmed, se 1§ KF om yrkesmässig automobiltrafik.

villkor och bestämmelser som gäller enligt KF om yrkesmässig automobiltrafik eller som meddelats med stöd av denna ombesörja befordran av personer och gods. Transportplikten bortfaller om något giltigt skäl att ej utföra den är för handen. Ett exempel på ett sådant skäl är bristande transportkapacitet (23§). Myn-
dighet som meddelar trafiktillstånd, trafiknämnd, kan dock med-
ge befrielse, helt eller delvis, från transportplikten (23§ st 2).

Före 1965 gällde i princip kontraheringsplikt inom hela det till-
ståndskrävande området, alltså även vid rena godstransporter.¹⁾
Som en följd av omläggningen av den statliga transportpolitiken
upphävdes dock transportplikten för lastbils- och traktortågs-
trafiken. Skälet till detta var bl a att man ville ha bort alla
konkurrensbegränsande bestämmelser och uppnå samma reglering som
gäller för järnvägstrafiken.²⁾

Som en följd av bestämmelserna i KF om yrkesmässig automobil-
trafik brukar i taxireglementen intas bestämmelser om transport-
plikt. I 14§ i reglementet för taxitrafiken i Stockholm stadgas
att taxiförare, med vissa undantag, är skyldiga att verkställa
körning inom Stockholm och visst däromkring liggande område.

2.1.4. Luftfart

När det gäller lufttrafik finns såvitt bekant ingen i lag stad-
gad kontraheringsplikt. Sådan plikt kan dock föreligga av andra
anledningar.

För att få driva luftfart i regelbunden trafik i förvärvssyfte
krävs koncession av Kungl Maj:t (7:1 st 1, luftfartslagen). För
annan luftfart i förvärvssyfte fordras tillstånd av Kungl Maj:t
eller luftfartstyrelsen (7:1, st 2).

Tillstånd att driva luftfart har bl a givits till AB Aerotrans-
port (ABA, ett av moderbolagen till SAS). I dess koncessions-

1) Sundberg, Två transporträttsliga uppsatser s 18 f.

2) Se SOU 1962:35 s 20 f., 23 f. och prop 1965:172 s 21.

tillstånd stadgas bl a skyldighet att i skälig omfattning täcka trafikbehovet på de linjer man fått tillstånd att trafikera (9§). Vidare är man skyldig att bedriva regelbunden luftfart i Sverige i den omfattning Kungl Maj:t påfordrar (10§). Sådan skyldighet gäller dock ej om trafiken går med förlust. När det gäller förhållandet till staten stadgas en strängare transportplikt. ABA är i vissa situationer förpliktat att ställa transportkapacitet till förfogande. Full ersättning skall dock utgå (11§).

Skälen bakom koncessionskravet för luftfart är många.¹⁾ Man vill bl a försäkra sig om att trafiken uppfyller alla rimliga säkerhetskrav. Ett flertal av luftfartslagens och koncessionsvilkorens stadganden handlar om detta. Vidare vill man ta hänsyn till militära säkerhetsintressen (jfr 1:4 luftfartslagen). Ekonomiska skäl spelar också en stor roll.

Genom att koncession krävs för att få driva luftfartstrafik erhåller de som fått sådan en i viss mån skyddad ställning. De som önskar utnyttja lufttransport saknar i och med denna reglering ofta möjlighet att välja mellan olika flygbolag och dess olika villkor. Det är enligt min mening mot denna bakgrund som bestämmelsen om transportplikten får ses.

2.1.5. Postverket

Postverket har enligt en särskild kungörelse ensamrätt till brevbefordran (1§).²⁾ I denna kungörelse stadgas ingen plikt för postverket att befordra post. Att en sådan plikt ändå föreligger framgår av en jämförelse mellan 1 och 3 §§ poststadgan. I 1§ stadgas bl a att postverkets verksamhet omfattar utväxling av brev försändelser m m. Vissa i 3§ uppräknade försändelser mottages dock ej. Detta stadgande hade varit onödigt om postverket ej ansetts ha en plikt att befordra alla brev.

1) Grönfors, Allmän transporträtt, 2 uppl s 33.

2) K.K. ang postverkets ensamrätt till brevbefordran m m (SFS 1947 nr 175).

Propositionen angående införandet av kungörelsen om postverkets ensamrätt till brevbefordran¹⁾ tar överhuvudtaget ej upp frågan om eventuell kontraheringsplikt utan man tycks anse att denna är självklar. Ett av skälen till detta är troligen att man anser att alla personer skall ha rätt att utnyttja den service som de statliga verken ger. Ett annat skäl är att postverket så länge haft monopol på postbefordran och därvid mottagit alla brev, att man anser det självklart att kontraheringsplikt råder.²⁾

I 4§ i Kungl Maj:ts förordning angående postgiroförordning (SFS 1924 nr 175) föreskrivs att inbetalningar till postgiro kan ske av vem som helst. Alla har också rätt att öppna postgirokonton (138§ poststadgan). Däremot stadgas mig veterligen ingen kontraheringsplikt för PK-banken.

Enligt kungörelsen om postverkets ensamrätt till brevbefordran är den som driver regelbunden yrkesmässig trafik skyldig att för postverkets räkning mot skälig ersättning befordra post (2§). Denna plikt gäller för alla transportmedel. I exempelvis ABA:s koncessionstillstånd har också en hänvisning till detta stadgande intagits (13§).

2.1.6. Televerket

Någon plikt för televerket att ingå avtal om telefonabonnemang stadgas varken i telefonreglementet (SFS 1963 nr 18) eller i televerkets instruktion (SFS 1965 nr 842). Det är dock praxis hos televerket att ej neka någon abonnemang.

Enligt telegrafreglementets (SFS 1959 nr 582) 1§ har envar rätt att få telegram befordrade genom de av statens telegrafanstalter som är upplåtna för allmän telegrafkorrespondens.

1) Prop 1947:180.

2) Se prop 1947:180 s 6 ff., och ex Nial, Annonsavtalet s 30, och Vahlén, Avtal och tolkning s 16 f.

När det gäller anslutning till telexnätet har telestyrelsen enligt 17§ nämnda förordning rätt att fastställa villkor och avgifter.

Det torde inte råda något tvivel om att den allmänna åsikten är att televerket ej kan vägra någon att teckna telefonabonnemang utan objektivt giltiga skäl.¹⁾ Man kan jämföra med regleringen av postverkets ensamrätt till brevbefordran. Att stadgande om kontraheringsplikt saknas kan därför bero på att ett sådant ansetts onödigt.

2.1.6.1. Särskilt om radio och TV

Enligt 3§ radiolagen (SFS 1966 nr 755) får var och en inneha radio- och TV-mottagare. Innehav av sådan mottagare medför skyldighet att erlægga en avgift (licens). Man kan alltså säga att det föreligger ett avtalsförhållande mellan innehavaren av mottagare och televerket. För televerket råder här en sorts kontraheringsplikt. Motivet till denna kontraheringsplikt kan väl i och för sig anses vara detsamma som ovan nämnts när det gäller postverkets ensamrätt till brevbefordran, nämligen att varje medborgare skall ha rätt till den service det offentliga ger. Å andra sidan är det ju också så att televerket skall utföra samma prestation oavsett hur många radiolyssnare och TV-tittare som finns. Televerket saknar alltså motiv att vägra viss person att inneha radio- eller TV-mottagare.

2.2. Kontraheringsplikt för vissa kommunala anstalter

Enligt 3§ KomL äger kommun själv, efter vad som i KomL närmare bestäms, vårda sina angelägenheter såvitt ej handhavandet därav enligt gällande författningar tillkommer annan. Angående vissa kommunala angelägenheter finns särskilda stadganden.

1) Ett exempel på ett skäl av den typen är att man ej anses tvingad att ingå avtal med någon vilken man redan tidigare har en fordran på. En sådan omständighet utesluter dock ej alltid kontraheringsplikt. Se nedan s 15.

Inom den kommunala kompetensen anses bl a fall rätt att inrätta gasverk, elverk, vatten- och avloppsverk och renhållningsorganisation.¹⁾ Dylika anstalter kan dock även inrättas av andra.

Av KomL anses följa att kommunens medlemmar är berättigade att på likformiga villkor utnyttja av kommunen inrättade företag. Det anses dock tillräckligt att en viss service kommer en större del av kommunens medlemmar till godo eller att den endast indirekt tjänar kommunmedlemmarnas gemensamma intressen, särskilt när det gäller vissa nedan nämnda anstalter.²⁾ Kommunala beslut som strider mot ovannämnda likställighetsprincip kan överklagas såsom vilande på orättvis grund (76§, 1 mom KomL).³⁾

Den kommunala likställighetsprincipen innebär alltså i sig endast ett principiellt förbud mot diskriminering av vissa kommunmedlemmar. Däremot grundar den ej någon kontraheringsplikt. Kontraheringsplikt för här behandlade anstalter föreskrivs dock i stor utsträckning i speciallagstiftning. I anslutning till denna speciallagstiftning brukar kommunerna ofta anta särskilda leveransbestämmelser.

2.2.1. Vatten- och avloppsanläggningar

Kontraheringsplikt för vatten- och avloppsanläggningar (va-anläggningar) föreskrivs i 8§ lagen om allmänna vatten- och avloppsanläggningar (SFS 1970 nr 244). Enligt detta stadgande är huvudman för allmän va-anläggning skyldig att låta ägare av fastighet inom anläggningens verksamhetsområde bruka anläggningen, om fastigheten behöver anordningar för vattenförsörjning och avlopp samt behovet ej kan med större fördel tillgodoses på annat sätt. Huvudmannen har dock möjlighet till anstånd med utförandet i vissa fall.

1) Se Strömberg, Kommunalrätt, 5 uppl, Lund 1970, s 41.

2) Se Strömberg, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare, ak avh, Lund 1949, s 66 ff.

3) Se Strömberg, Kommunalrätt, 5 uppl, Lund 1970, s 81 f.

Även avgiftens storlek regleras i lagen. Enligt 24§ får de avgifter som tas ut ej överskrida vad som behövs för att täcka nödvändiga kostnader för anläggningen. Avgiftsskyldigheten skall fördelas mellan de anslutna fastigheterna efter skälig och rättvis grund (26§).

Motiven till denna kontraheringsplikt är framför allt sanitära.¹⁾ Man anser att ingen fastighetsägare skall kunna förvägras möjligheten att utnyttja de möjligheter till service som det allmänna här kan erbjuda.

Även skyldighet för fastighetsägare att ansluta sig till avloppsanläggning kan föreskrivas.²⁾ Även denna skyldighet motiveras av sanitära skäl.

Kommunerna brukar ofta med stöd av ovannämnda stadganden utge speciella bestämmelser angående sina va-anläggningar. Stockholms kommun har t ex utgivit "Allmänna bestämmelser för brukande av Stockholms kommuns allmänna vatten- och avloppsanläggning".

2.2.2. Elektriska anläggningar

Enligt lag innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar (SFS 1902 nr 72, s 1) fordras koncession för att få framdraga eller begagna elektrisk starkströmsledning. Koncessionen kan avse antingen ledning med en i huvudsak bestämd sträckning (linjekoncession) eller ledningsnät inom ett visst område (områdeskoncession), 2§, 1 mom. Enligt 4 mom i samma stadgande föreskrivs att den som har områdeskoncession är pliktig att leverera ström åt alla inom området som har behov därav för normalt förbrukningsändamål. Särskilda skäl kan dock motivera undantag från leveransskyldigheten.

Innehavare av linjekoncession har en något annorlunda utformad leveransskyldighet. Dessa är skyldiga att leverera eller överföra

1) Se prop 1970:118 s 26.

2) Se hälsovårdsstadgan § 38 ff.

ström åt innehavare av områdeskoncession i den mån så erfordras för att denne skall kunna fullgöra sina förpliktelser, så ock eljest åt förbrukare vars verksamhet är av större betydelse för det allmänna.

Enligt 7 mom samma paragraf är koncessionshavaren skyldig att underkasta sig viss reglering av pris och övriga leveransvillkor. Prisregleringen verkställs av en särskild nämnd där såväl leverantörs- som förbrukarintressen är representerade.

Motivet till leveransskyldigheten är av samhällsekonomisk art.¹⁾ För att erhålla koncessionstillstånd krävs enligt 2§, 2 mom att anläggningen är behövlig och förenlig med en planmässig elektrifiering. Koncession lämnas bara till den som är lämplig att yrkesmässigt distribuera elkraft. Eftersom det knappast annat än i undantagsfall kan anses behövt och planmässigt att hålla mer än ett elektriskt distributionsnät inom visst område får ju anläggningsinnehavaren en rättsligt skyddad ställning vilket motiverar kontraheringsplikt.

Även om det ej anges direkt i lagtexten anses leveransskyldigheten, vilket ju är naturligt, begränsad i förhållande till anläggningens kapacitet.²⁾

Även när det gäller elektriska anläggningar brukar kommunerna utfärda bestämmelser angående leveranser till konsumenter och företag. Stockholms kommun har utgivit "Allmänna bestämmelser för kraftleverans vid lågspänning".³⁾ Enligt dess 1§ åtar sig elverket att tillhandahålla elkraft på de villkor som anges i bestämmelserna.

1) Se prop 1957:161 s 48 f.

2) A. st.

3) Kommunal författningssamling för Stockholm 1974 nr 8.

2.2.3. Renhållning

Enligt 4§ kommunala renhållningslagen var kommun alltid skyldig att till allmän avstjälningsplats eller destruktionsanläggning forsla hushållsavfall m m. Genom lagändring som trädde i kraft 1 januari 1975 (SFS 1974 nr 1023) kan dock numer regeringen eller myndighet som föreskrivits (länsstyrelsen) medge undantag från denna skyldighet när särskilda skäl föreligger (5§ renhållningskungörelsen). Kommun är ej skyldig att själv sköta bortforslingen utan kan anlita fristående företag.

Kommunens invånare är skyldiga att ingå avtal angående sophämtning antingen med kommunen eller det privata företag som sköter denna. Detta givetvis endast under förutsättning att kommunen är skyldig att omhänderha sophämtningen. Den avgift som uttas regleras i 1965 års lag om kommunala renhållningsavgifter.

Motivet till den kommunala renhållningsskyldigheten är framför allt att man vill skapa en effektiv renhållningsorganisation. Att kommunens invånare ej själva får ta hand om sina sopor motiveras naturligtvis också av sanitära skäl.¹⁾

2.2.4. Sotning

Sotning skall enligt 5§ brandlagen ske i enlighet med vad som föreskrivs i brandstadgan (SFS 1962 nr 91). I dennas 15§ stadgas att sotning är obligatorisk och skall ske med vissa bestämda tidsintervall. Sotning skall som huvudregel utföras av skorstensfejarmästare eller hans anställda (17§). Skorstensfejarmästare skall finnas för varje kommun (2§ brandlagen). Avgiften för sotning anges i en särskild sotningstaxa som varje kommun skall fastställa.

Ovannämnda sotningstväng är naturligtvis främst motiverat av brandsäkerhetsskäl.

1) Se prop 1970:157, s 87 f. samt 1§ renhållningskungörelsen (SFS 1974:1024).

2.2.5. Gasverk

När det gäller gasanläggningar finns inga allmänna bestämmelser om leveranstvång. För kommunala gasverk gäller dock den kommunala likställighetsprincipen.

Stockholms kommun har i likhet med många andra kommuner utgivit bestämmelser för leverans av stadsgas.¹⁾ I dessa bestämmelsers 1§ åtar sig Stockholms Energiverk att leverera gas under förutsättning att verkets distributionsanordningar ur teknisk och ekonomisk synpunkt medger leveransens fullgörande. Betalning för gasen uttas enligt gällande tariff (14§).

Motivet till detta åtagande torde vara att kommunala gasleverantörer i praktiken p g a den kommunala likställighetsprincipen måste leverera till alla som begär det. Ofta har också gasverken en faktisk monopolställning. Leveransåtagandet kan därför även ses som ett stöd för att man anser att leveransskyldighet i princip gäller för företag med faktisk monopolställning.²⁾

2.2.6. Några anmärkningar angående praxis

Frågan om kommunala anstalters leveranstvång har prövats i praxis. Denna praxis visar att man godtar vissa begränsningar i den ovan beskrivna kontraheringsplikten. Som exempel kan nedanstående fall refereras.

RÅ 1948 not I 144. Ett kommunalt elverk avbröt leveransen av ström till ett bolag. Motivet var att bolaget ej betalat elverket för de elektriska installationsarbeten verket utfört. Bolaget, som efter installationen trätt i konkurs, besvärade sig p g a avstängningen med motivering dels att beslutet stred mot allmän lag dels att det vilade på orättvis grund. Länsstyrelsen yttrade att elverket enligt sitt reglemente hade rätt att av-

1) Allmänna bestämmelser för leverans av stadsgas, kommunal författningssamling för Stockholm, 1974 nr 7.

2) Jfr Strömberg, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare, Ak avh, Lund 1949 s 71.

stänga bolaget från leveranser så länge man ej betalade sin skuld. Bolaget överklagade till RegR som lämnade besvären utan bifall.

RÅ 1958 nr 24. Ett kommunalt gas- och elektricitetsverk vägrade att leverera ström för matlagning till en fastighet. I stället erbjöd man sig att leverera gas. Motivet till detta var att man ville förbättra gasverkets resultat. Fastighetens ägare besvarade sig. Fallet överklagades till RegR som konstaterade att gasverket ej av ovannämnda anledning ägde vägra leverera elektrisk ström. Ej heller hade någon annan godtagbar ursäkt till vägran framkommit.

Det först refererade fallet visar att man i de reglementen som gäller för elverk och vissa andra anstalter kan inta vissa begränsningar i leveransskyldigheten. Dessa begränsningar måste dock vara godtagbara med hänsyn till leveransskyldighetens syfte. Ett exempel på en godtagbar begränsning är alltså att leveransskyldighet, som stadgats i enskilds intresse, upphör om denne ej fullgör sina normala skyldigheter som exempelvis att betala för sina leveranser.

Skäl som strider mot leveransskyldighetens syfte godtas som huvudregel ej. Det andra här refererade fallet visar att man ej godtar en leveransvägran av ström som helt dikteras av leverantörens önskan att förbättra resultatet hos kommunens gasverk. Leveransskyldigheten är ju där stadgad i köparens intresse.

Ovannämnda regler gäller även i andra situationer där leveransskyldighet är stadgad i köparens intresse. När det gäller sotning och renhållning torde dock andra regler gälla eftersom kontraheringsplikten där även motiveras av andra skäl, säkerhets- resp miljövårdsskäl, och alltså ej är stadgade enbart i "köparens" intresse.

1) Se exempelvis 15-18 §§ i Stockholms allmänna bestämmelser för leverans av stadsgas.

2.3. Kontraheringsplikt inom föreningsväsendet

2.3.1. Rätt till inträde i förening

När det gäller ekonomiska föreningar stadgas i 11§ föreningslagen att en sådan förening ej må vägra någon inträde om det ej med hänsyn till arten och omfattningen av föreningens verksamhet eller syfte eller annan orsak finns särskilda skäl därtill.

Det är däremot en vanlig uppfattning att man ej kan tvinga sig till medlemskap i en ideell förening. Detta är dock ej helt riktigt. Frågan om rätten att bli medlem i en ideell förening (en fackförening) prövades i NJA 1948 s 513. En murare hade ansökt om att bli medlem i Svenska murareförbundets avdelning i Stockholm. Denna ansökan avslogs. Enligt stadgarna för murareförbundets Stockholmsavdelning hade varje inom förbundets verksamhetsområde anställd murare rätt till medlemskap. HD konstaterar i sin dom att murare är väsentligen beroende av att vara medlemmar i förbundet när det gäller möjligheten att erhålla arbete. Med hänsyn till detta samt att avdelningens och förbundets stadgar bygger på grundsatsen att förbundet står öppet för alla murare ansågs avdelningen ej kunna neka den sökande medlemskap.

Man kan vara tveksam när det gäller betydelsen av denna dom. Det kan ifrågasättas om domen innebär att HD accepterat att en viss kontraheringsplikt kan föreligga utan stöd av uttryckligt stadgande. Denna fråga kommer att närmare behandlas nedan.¹⁾ Här skall bara konstateras att man har rätt till inträde i en fackförening om man uppfyller de krav som anges i föreningens stadgar.²⁾

2.3.2. Prestationsplikt mot ekonomisk förening

Medlemmar i en ekonomisk förening har ofta en prestationsplikt mot föreningen. Denna plikt kan bestå t ex av en skyldighet att

1) Se s 74 f.

2) Nial, Svensk associationsrätt s 63 f.

leverera till eller köpa av föreningen. Frågan om leveranspliktens förhandenvaro och storlek regleras ej i lag utan helt av den ifrågavarande föreningens stadgar.

Att leveransplikt stadgas för medlemmarna i en ekonomisk förening är vanligt, särskilt bland säljföreningar inom jordbruket. En ekonomisk förening har ju ofta som målsättning att åstadkomma gynnsammast möjliga ekonomiska resultat för sina medlemmar. Detta syfte kan ofta endast uppnås om medlemmarna förpliktas att vidta viss åtgärd. Ett enhetligt uppträdande ger ju normalt styrka vid förhandlingar.

Om leveransplikt stadgas regleras medlemmens prestationer helt av stadgarna. Vid leverans till föreningen torde t ex köplagens regler ej anses tillämpliga.¹⁾

I en förenings stadgar kan regler som medför en mycket omfattande kontraheringsplikt intas. I fallet NJA 1932 s 607 hade följande bestämmelse intagits i en potatismjölfsförenings stadgar:

"Föreningsmedlemmar äro skyldiga att avyttra hela sin årsavverkning utom vad som åtgår för hans eget och säljarens av potatis till fabriken hushållsbehov, till köpare, som bestämmes av föreningen". En medlem av föreningen hade reserverat sig mot intagandet av bestämmelsen eftersom han menade att den stred mot "hans enskilda rättigheter och intressen". HD:s majoritet, fyra ledamöter, menade att det inte fanns något som hindrade att regeln intogs i föreningens stadgar. En ledamot ansåg dock att stadgandet innebar en sådan inskränkning i den fria förfoganderätten att en medlem ej var skyldig att underkasta sig den.

Den kontraheringsplikt som bestämts i en förenings stadgar har dock vissa gränser. En föreningsmedlem är aldrig skyldig att leverera om föreningen gått i konkurs.²⁾

En olöst fråga är enligt Rodhe om den leveransplikt som kan stadgas för en förenings medlemmar motsvaras av en däremot svarande

1) Stjernquist, Ekonomiska föreningar, 5 uppl 1972, s 49.
Jfr Rodhe, Föreningslagen, 4 uppl 1963, s 67 f.

2) Rodhe a.a. s 68.

plikt för föreningen att acceptera leveransen.¹⁾ Finns bestämmelser även om detta i föreningens stadgar gäller naturligtvis dessa. Saknas sådana bestämmelser får man falla tillbaka på den likställighetsprincip som enligt 20 och 31 §§ gäller för en ekonomisk förenings medlemmar.²⁾ Som ovan anförts³⁾ medför en sådan princip ej att kontraheringsplikt föreligger utan den innebär ju endast ett förbud att diskriminera vissa medlemmar. Om en förening utan att komma i konflikt med likställighetsprincipen kan vägra att acceptera viss prestation torde frågan om föreningen ändå måste godta prestationen kunna avgöras med stöd av en ev allmän regel om kontraheringsplikt i vissa situationer. De skäl som motiverar likställighetsprincipen inom föreningsrätten stödjer dock enligt min mening en vidsträcktare kontraheringsplikt i det här diskuterade fallet än de flesta andra.

2.4. Kontraheringsplikt för statliga monopol

Svenska staten driver en mängd företag. De flesta av dessa drivs under samma förutsättningar som privata företag, men det finns flera som har en rättsligt skyddad ställning. Bland dessa företag kan nämnas AB Vin- och Spritcentralen, Systemaktiebolaget AB, Apoteksbolaget AB, AB Svensk Bilprovning, Svenska Penninglotteriet AB och AB Tipstjänst. Någon i författning stadgad kontraheringsplikt finns ej när det gäller något av dessa bolag.⁴⁾ Detta betyder dock inte att någon sådan plikt ej råder.

2.4.1. Apoteksbolaget AB

Apoteksväsendet förstatligades 1970. I samband därmed bildades ett bolag, Apoteksbolaget AB, som fick ensamrätt till detaljhandel med läkemedel. Förhållandet mellan staten och Apoteksbolaget regleras i ett särskilt avtal. Enligt 4§ i detta avtal skall bolaget svara för att en god läkemedelsförsörjning upprätthålls i

1) Rodhe, a.a. s 68.

2) Se Nial, Svensk associationsrätt s 54 ff.

3) Se ovan s 10.

4) Ett undantag är 21§ rusdrycksförsäljningsförfordningen.

landet. Detta förtydligas i 6§ där det stadgas att det åligger bolaget att på begäran snarast möjligt anskaffa och tillhanda-hålla läkemedel som behörigen förordnats av läkare, tandläkare eller veterinär. I övrigt är bolaget skyldigt att tillhanda-hålla för försäljning tillåtna farmaceutiska specialiteter samt läkemedel intagna i officiella läkemedelshandböcker.

Vid försäljning av dessa varor skall bolaget tillämpa en pris-sättning som medför att bolagets kostnader täcks och skulig förräntning av det i bolaget insatta kapitalet erhålls.

Kontraheringsplikt råder alltså p g a avtal för Apoteksbolaget. Om bolaget vägrar att sälja läkemedel utgör detta ett avtals-brott. Däremot strider förfarandet ej mot någon författning.

Avtalet mellan staten och Apoteksbolaget får ses som ett tredje-mansavtal där tredjeman utgörs av läkemedelsförbrukarna. Dessa har alltså en självständig rätt enligt avtalet.¹⁾ Skulle Apoteks-bolaget förklara att man vägrar att leverera till viss person kommer bolaget i dröjsmål enligt 21§ KöpL.²⁾ Bolaget kan då av domstol vid vite förklaras skyldigt att leverera.

2.4.2. Svenska Penninglotteriet AB och AB Tipstjänst

Svenska Penninglotteriet AB och AB Tipstjänst torde vara så väl-kända att någon presentation av deras uppgifter ej behövs. Ingen-dera av dessa företag tillhandahåller själva allmänheten sina tjänster utan anlitar speciella ombud för detta, vanligen tobaks-affärer. Frågan om kontraheringsplikt föreligger för Tipstjänst/Penninglotteriet sönderfaller därför i två delfrågor, nämligen dels frågan om bolagen är tvingade att anta visst ombud, dels om detta ombud är skyldigt att förmedla lotter/tipstalonger till konsumenterna.

1) Adlercreutz, Avtalsrätt I, s 58.

2) Hellner, Köprätt s 82 f.

På den första delfrågan är konkurrensbegränsningslagen tillämplig. Näringsfrihetsrådet har också prövat denna fråga (NFR 1959 nr 9). En butiksinnehavare i Malmö ansåg att skadlig verkan enligt 5§ KBL uppkommit till följd av att Tipstjänst vägrat att anta honom som ombud. Näringsfrihetsrådet yttrade därvid att frågan var av relativt liten betydelse ur konkurrenssynpunkt.¹⁾ Med hänsyn bl a härtill ansåg man att antagningsärenden inte borde upptas till saklig prövning annat än i anslutning till en bedömning av grunderna för den ordning som tillämpas vid antagningen. Angående denna ordning yttrade rådet att man måste väga allmänhetens önskemål om bekväm tillgång till inlämningsställen för tipskuponger mot kravet att endast verkligt pålitliga antas som ombud. Även andra aspekter kan spela in. Rådet framhöll särskilt att antagande av ombud skall ske efter objektiva normer. Man ansåg ej att det av Tipstjänst använda systemet hade några brister i dessa avseenden.

Av fallet framgår att någon generell kontraheringsplikt ej gäller vid antagande av tipsombud. Motsvarande torde i brist på särreglering gälla även vid antagande av penninglotteriombud.

Är då ombud för Tipstjänst/Penninglotteriet tvungen att motta tipskuponger respektive att förmedla penninglotter? Svaret på den frågan torde vara ja. Orsaken är att ombudet annars begår ett avtalsbrott eftersom han i avtalet med sin huvudman åtagit sig att motta tipskuponger respektive att försälja lottsedlar. Det är här ej fråga om något tredjemansavtal såsom var fallet i avtalet staten-Apoteksbolaget. Detta beror på att tipskupongmottagaren respektive penninglottförsäljaren endast har ställning som ombud. Kunderna kan därför ej framställa några krav mot ombuden om dessa bryter sina avtal.

2.4.3. AB Svensk Bilprovning

AB Svensk Bilprovning har enligt sin bolagsordning bildats för att utföra en del av de kontrollbesiktningar av motorfordon som

1) D v s närmast att konkurrensbegränsningen ej medförde sådan skadlig verkan som ur allmän synpunkt är otillbörlig. Se nedan s 42 ff.

föreskrivs i trafiklagstiftningen, t ex i fordonskungörelsen (SFS 1972 nr 595). I denna stadgas att besiktning skall utföras av besiktningsman (se exempelvis 36§, st 2; 48§, st 2).

Till besiktningsman förordnar väg- och vattenbyggnadsstyrelsen den som är anställd hos AB Svensk Bilprovning och som uppfyller vissa andra krav bl a i fråga om utbildning (1§ Kungl Maj:ts instruktion för besiktningsmän hos Aktiebolaget Svensk Bilprovning, SFS 1964 nr 808). Detta betyder att bl a den obligatoriska kontrollbesiktningen av bilar m m endast kan utföras av personal anställd hos Svensk Bilprovning.

Sådan besiktningsmans uppgifter anges i 3§ i instruktionen genom en hänvisning bl a till av Kungl Maj:t utfärdade bestämmelser om besiktning. Det torde därför inte råda något tvivel om att besiktningsman är skyldig att utföra i sådana bestämmelser reglerade besiktningar.

2.4.4. AB Vin- och spritcentralen

Enligt 8§ rusdrycksförsäljningsförordningen är partihandeln med rusdrycker i Sverige förbehållet ett visst bolag. Det bolag som fått denna ensamrätt är AB Vin- och spritcentralen. Även import av rusdrycker är som huvudregel förbehållen detta bolag (12§). Denna reglering hindrar ej att vissa utländska sprittillverkare har agenter i Sverige som förmedlar köp av det spritmärke de är agent för. Även när det gäller Vin- och spritcentralen är därför frågan om kontraheringsplikt råder tvådelad. Den första delfrågan, frågan om kontraheringsplikt gentemot viss agent, har prövats av NFR (NFR 1966 nr 3). Detta fall behandlas i avdelning III under rubriken Köpvägran.

När det gäller Vin- och spritcentralens försäljning följer av 3§ i ett mellan staten och bolaget ingånget avtal att verksamheten skall bedrivas så att återförsäljares berättigade handelsintressen tillgodoses. Behörig hänsyn skall också tas till allmänhetens smak och vanor. Eftersom utminuterung av spritdrycker

är förbehållet Systembolaget är Vin- och spritcentralens kundkrets mycket begränsad.

Förhållandet mellan Vin- och spritcentralen och Systembolaget behandlas i 6§ i spritcentralens avtal med staten. Bolaget förbinder sig där att bedriva sin försäljning till Systembolaget så att detta bolag, i vad på spritcentralen ankommer, kan ställa sig till efterrättelse givna föreskrifter i avseende på sina inköp av rusdrycker. Om kontraheringsplikt råder för Systembolaget (se avsnitt 2.4.5.) medför alltså detta att Vin- och spritcentralen måste leverera till detta bolag. Annars kan Systembolaget ej uppfylla sina förpliktelser.

I 6§ stadgas vidare att meningsskiljaktigheter mellan spritcentralen och Systembolaget i angelägenheter rörande Systembolagets inköp skall hänskjutas till avgörande av riksskatteverket.

2.4.5. Systembolaget AB

Rätt till utminuterings av rusdrycker tillkommer som ovan nämnts endast ett för ändamålet särskilt bildat aktiebolag (13§ rusdrycksförsäljningsförordningen), Systembolaget AB.

Som ovan anmärkts finns ett stadgande i 21§ rusdrycksförsäljningsförordningen där Systembolaget åläggs viss kontraheringsplikt. Om någon önskar köpa visst slag av rusdrycker som ej finns i lager skall varan anskaffas om så lämpligen kan ske och hinder ej möter. En förutsättning är att köparen ställer säkerhet för betalningen.

Detta stadgande innebär indirekt en viss kontraheringsplikt även för Vin- och spritcentralen.

Förhållandet mellan staten och Systembolaget regleras i ett särskilt avtal. I detta avtal stadgas att Systembolaget vid försäljning av rusdrycker skall bedriva verksamheten på ett sådant sätt att behörig hänsyn tas till allmänheten (3§). En jämförelse

mellan detta stadgande och 21§ rusdrycksförsäljningsförordningen visar att kontraheringsplikt är avsedd att råda för bolaget när det gäller försäljning av varor som finns i lager. Det skulle vara orimligt om köparen befinner sig i en sämre ställning när det gäller inköp av lagervaror än när det gäller inköp av varor som ej finns i lager.

Även Systembolagets kontraheringsplikt gentemot sina kunder grundas således som huvudregel på ett tredjemansavtal. Avtalet ger alltså, såsom utvecklats i avsnittet om Apoteksbolaget, kunderna en självständig rätt att återopa avtalet.

Systembolagets kontraheringsplikt är som bekant försedd med åtskilliga nykterhetspolitiskt motiverade inskränkningar som t ex att försäljning bara får ske till personer som är äldre än 20 år.

2.5. Kontraheringsplikt för speciella yrkesgrupper

2.5.1. Advokater

I RB 8:5 fanns tidigare en bestämmelse om att advokat i vissa fall var skyldig att åta sig uppdrag som offentlig försvarare.¹⁾ Detta stadgande upphävdes i samband med införandet av rättshjälpslagen.

Enligt 2§ rättshjälpslagen lämnas rättshjälp av advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå. De fall där rättshjälp får ges anges i 6§. För de allmänna advokatbyråerna gäller en särskild instruktion (SFS 1973 nr 249) enligt vilken dessa byråer lämnar rättshjälp enligt rättshjälpslagen (3§).

Det finns inget uttryckligt stadgande om att de allmänna advokatbyråerna är skyldiga att lämna rättshjälp när någon som är berättigad härtill begär det. I sådana fall anses dock de allmänna advokatbyråerna ändå i mån av möjlighet vara skyldiga att lämna

1) Motsvarande bestämmelse fanns även i 36§ i advokatsamfundets stadgar.

sådan hjälp.¹⁾ Sådana advokatbyråer bör enligt 4§ i sin instruktion även åta sig vissa där angivna fall trots att någon ersättning ej kan påräknas.

Skälet för denna kontraheringsplikt för de allmänna advokatbyråerna är naturligtvis att syftet med rättshjälpsreformen är förfelad om den enskilde, trots att han är berättigad till rätts hjälp, ej kan erhålla sådan.

Någon motsvarande kontraheringsplikt för de enskilda advokatbyråerna torde numera ej finnas.²⁾

2.5.2. Auktoriserade och godkända revisorer samt besiktningsmän

När det gäller auktoriserade och godkända revisorer stadgas varken i Kungl Maj:ts kungörelse om auktorisation och godkännande av revisorer (SFS 1973 nr 221) eller kommerskollegiets revisorskungörelse (KFS 1973:6) någon kontraheringsplikt.

Däremot stadgas i Stockholms Handelskammares stadga angående besiktningsmän för handelsvaror att av Handelskammaren förordnad besiktningsman är skyldig att i den mån hans tid det medger utföra vissa besiktningar och värderingar (3§).

2.5.3. Notarius publicus

Notarius publicus plikter regleras i en särskild stadga från 1964.³⁾ Enligt denna stadga skall länsstyrelsen förordna viss person till notarius publicus. Hans uppgifter anges i stadgans 9-13 §§. Uppgifterna består bl a i att uppta protester enligt växel- och checklagarna, bestyrka namnunderskrifter, närvara som vittne i vissa fall m m. Dessa uppgifter är notarius publicus tvungen att utföra enligt 9 och 10 §§.

1) Se Arrfelt, Rättshjälp, 1973, s 23.

2) A. s.

3) Kungl Maj:ts stadga om notarius publicus, SFS 1964 nr 679.

Notarius publicus förordnas för att allmänheten vid vissa viktiga transaktioner skall ha någon att vända sig till som kan intyga att dessa transaktioner har skett på rätt sätt. Det är då naturligt att den person som förordnats är skyldig att agera i dessa situationer.

2.5.4. Skeppsklarerare

Med skeppsklarering förstås ombesörjande av att de uppgifter som krävs för att ett fartyg skall kunna inklareras och visiteras blir överlämnade till vederbörande myndighet samt anskaffande av de handlingar som krävs för utklarering och inklarering å destinationsorten (1§ skeppsklarerarförordning, SFS 1934 nr 119). Auktorisation av skeppsklarerare meddelas av sjöfartsverket (3 och 4 §§). Skeppsklarerarens uppgifter kan i vissa fall även ombesörjas av annan (2§).

Skeppsklarerarens uppgifter anges i 10§. Frånsett att ombesörja klarering stadgas i 2 st att skeppsklareraren skall tillhandagå varuägare med det biträde som av omständigheterna kan föranledas i den mån det ej strider mot hans ställning som redarens ombud. Med andra ord stadgas här en slags kontraheringsplikt, dock icke när det gäller skeppsklarerarens huvuduppgift.

Skälet till denna något originella kontraheringsplikt är väl närmast att det är praktiskt om skeppsklareraren också hjälper till med förtullning m m av lasten o dyl problem samtidigt som han handhar själva skeppsklareringen.

2.5.5. Bilskrotare

Enligt den nya bilskrotningslagen (SFS 1975:343) utgår för så gott som alla bilar som avregistreras på grund av skrotningsintyg från auktoriserad bilskrotare eller kommun en skrotningspremie (4§). Auktoriserad bilskrotare får ej vägra att omhänderta skrotbil som lämnas vid anläggning där han driver verksamhet om begärd avgift för omhändertagandet samtidigt erläggs (6§ bilskrot-

ningsförförordningen, SFS 1975:348). Motsvarande gäller för kommunal skrotningsupplag (16§). När det gäller auktoriserad bilskrotare kan länsstyrelsen också förordna att denne skall vara skyldig att på begäran inom visst område mot ersättning avhämta skrotbil (4§).

Motivet till kontraheringsplikten är att man vill hindra att de auktoriserade bilskrotarna på ett icke önskvärt sätt skall utnyttja sin monopolställning.¹⁾

2.6. Pressområdet

När det gäller kontraheringsplikt inom pressområdet är normalt första frågan som uppkommer den om det finns något tvång för en tidning att inta en viss annons. Här uppkommer en konflikt mellan 5§ KBL och 5:3 TF. Denna fråga har prövats av Marknadsdomstolen (MD 1974 nr 4) och behandlas därför nedan i avsnitt 3.5.5. Här skall endast ett par uttalanden anföras angående denna fråga.

Inom Internationella handelskammarens utskott för reklamfrågor har man diskuterat att avge en rekommendation om att tidningar och andra media inte skall ha rätt att vägra att inta en annons annat än av principiella och ideologiska skäl.

Nial har före den nuvarande tryckfrihetsförförordningens tillkomst ifrågasatt om inte en tidning i vissa fall kan vara skyldig att inta en annons.²⁾ Eftersom tidningsföretagen vid denna tid (1949) varken hade någon faktisk eller rättslig monopolställning ansåg dock Nial att något verkligt annonsavtalstvång ej förelåg. Han höll det dock ej för otroligt att rättsutvecklingen kan leda till utkristalliserande av principen att en tidning ej godtyckligt kan vägra att motta annonser.³⁾

1) Se Ds Jo 1974:11 s 28 och prop 1975:32 s 61.

2) Nial, Annonsavtalet s 30 f. Se dock även hans uttalande i Från individualism till kollektivism, Juridiska fakultetens minnesskrift s 199.

3) Se även Ljungman i SvJT 1950 s 130.

När det gäller tryckta skrifers spridning stadgas i TF 6:4 att det ej p g a skriftens innehåll får gälla särskilda inskränkningar och villkor för försändande genom postverket och annan allmän trafikanstalt. Eftersom det råder kontraheringsplikt för postverket och detta verk i sin tur har rätt att få posten befordrad med den som yrkesmässigt driver trafik betyder detta att man väl har garanterat rätten att med hjälp av de vanliga kommunikationsmedlen sprida tryckta skrifter.

För att allmänheten skall kunna ta del av tryckta skrifter krävs dock även att dessa kan köpas hos något distributionsföretag. Detta berörs ej alls i tryckfrihetsförordningen.¹⁾ Om ett distributionsföretag vägrar att handla med vissa skrifter kan detta eventuellt anses medföra skadlig verkan enligt konkurrensbegränsningslagen eftersom det är fråga om ett avtalsförhållande mellan två företag. Denna lag är däremot inte tillämplig om distributionsföretaget vägrar att sälja vissa skrifter till enskilda köpare. Någon sådan skyldighet finns ej heller stadgad på något ~~annat ställe~~ i vår lagstiftning. Sveriges enda stora tidningsdistributionsföretag, Pressens Samdistribution AB (tidigare en del av AB Svenska Pressbyrå) har dock i sin bolagsordning en bestämmelse enligt vilken bolaget skall vara ett opartiskt distributionsorgan för den svenska pressen och dess verksamhet ha till föremål att i denna egenskap på ett för pressen, myndigheterna och allmänheten tillfredsställande sätt bedriva distribution och försäljning av tidningar och tidskrifter m m. I de kontrakt Pressens Samdistribution använder vid avtal med tidningsföretag som är medlemmar i Tidningsutgivareföreningen finns också en klausul enligt vilken man opartiskt skall sälja tidningar vid sina försäljningsställen och likaledes opartiskt distribuera tidningar till sina återförsäljare. Dessa kontrakt torde dock ej kunna uppfattas som tredjemansavtal, varför allmänheten ej kan grunda någon rätt enligt dem.

1) Se dock JO:s ämbetsberättelse 1949 s 136 ff., särskilt s 149 ff.

2.7. Kontraheringsplikt för fastighetsägare

Kontraheringsplikt råder i många situationer för fastighetsägare. Motiven till dessa kontraheringspliktsstadganden kan i stort sett uppdelas i två olika grupper.

Den första gruppen av bestämmelser har tillkommit för att tillgodose vissa intressen av vikt för samhället som helhet. Oftast är det fråga om att underlätta genomförandet av en lämplig markanvändning. Som exempel på bestämmelser av denna typ kan nämnas 1967 års förköpslag. Enligt dess 1§ har kommun förköpsrätt vid försäljning av sådan fast egendom som med hänsyn till den framtida utvecklingen krävs för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordning. Med förköp menas att kommunen vid en tilltänkt försäljning får inträda i köparens ställe. Det är inte, annat än i undantagsfall, möjligt för kommunen att vid detta inträde ändra de villkor som förhandlats fram mellan säljaren och den från början tilltänkte köparen.

Till denna typ av bestämmelser hör också lagen om vissa gemensamhetsanläggningar. Huvudregeln i denna är visserligen att i en gemensamhetsanläggning bara de fastigheter vilkas ägare är ense därom deltar (2§, st 1). Från denna huvudregel finns dock ett ganska vittgående undantag. Fastighet inom stads- eller byggnadsplanlagt område skall nämligen deltaga oberoende av ägarens samtycke om ägaren till annan fastighet som är belägen inom sådant område och skall delta yrkar det och anläggningen är av synnerlig vikt för ett ändamålsenligt utnyttjande av vardera fastigheten (2§, st 2). Fastighetsägare kan alltså mot sin vilja tvingas att delta i gemensamhetsanläggning.

Det finns också möjligheter för en fastighetsägare att tvinga sig med i en gemensamhetsanläggning mot de övriga deltagarnas vilja. I ovan nämnda stycke stadgas nämligen även att fastighet inom stads- eller byggnadsplanlagt område skall delta i gemensamhetsanläggning om ägaren yrkar det och anläggningen är av synnerlig vikt för fastighetens ändamålsenliga utnyttjande. I vissa fall gäller detta oavsett var fastigheten är belägen.

Den andra typen av bestämmelser har tillkommit för att skydda sådana enskilda som kommit att bli beroende av en fastighetsägare. Hit hör bestämmelserna om rätt för hyresgäster och arrendatorer att i vissa situationer överlåta sin nyttjanderätt.

Huvudregeln är visserligen både för arrendatorer och hyresgäster att dessa inte har rätt att utan fastighetsägarens tillstånd överlåta sin nyttjanderätt (JB 9:31, 10:7, 11:7, 12:32). Från denna huvudregel finns dock mycket vittgående undantag.

Dessa undantagsregler är mest utbyggda när det gäller hyra. Stadgandena kan indelas i två olika grupper. Första gruppen behandlar hyresgästens möjligheter att överlåta sin hyresrätt till någon som redan före överlåtelsen bodde i lägenheten medan den andra typen behandlar fall där så ej är fallet. Den förstnämnda typen av regler får sägas innebära en mindre inskränkning i fastighetsägarens rättigheter, eftersom överlåtelsen i dessa fall inte innebär att någon för honom okänd person kan komma att bosätta sig i hans fastighet.

Till den första av ovannämnda grupper hör bestämmelsen om att hyresvärden ej kan motsätta sig att hyresrätt genom bodelning eller arvsskifte övergår från en make till den andra. Motsvarande gäller också om hyresrätt skall övergå med stöd av lagen om ogifta sammanboendes gemensamma bostad (JB 12:34). Vidare får hyresgäst som ej avser att använda sin lägenhet under återstoden av hyrestiden överlåta hyresrätten till person som varaktigt sammanbor med honom. Detta gäller dock endast om hyresnämnden lämnar tillstånd till överlåtelsen. Sådant tillstånd skall lämnas om hyresvärden skäligen kan nöjas med förändringen (JB 12:35). Avgörande vid denna bedömning är vilka olägenheter överlåtelsen medför för värden.¹⁾

Till den andra gruppen hör den mycket viktiga regeln i JB 12:35 om rätt för hyresgästen att i vissa fall överlåta bostadslägenhet i syfte att genom byte erhålla annan bostad. Överlåtelse får bara ske efter tillstånd av hyresnämnden som dock skall lämna

1) Bengtsson, Nyttjanderätt till fast egendom, 2 uppl 1976 s 65.

sådant om hyresgästen har beaktansvärda skäl för bytet och detta kan äga rum utan påtaglig olägenhet för hyresvärden. Överlåtelse-
rätt finns dock ej i vissa fall när hyresvärden har ett mer på-
tagligt intresse av vem som är hyresgäst. Så är t ex fallet när
lägenheten är förhyrd i andra hand, när den utgör del av upplå-
tarens bostad eller när den är belägen i enfamiljshus som ej är
avsett att uthyras varaktigt eller i tvåfamiljshus. Även vissa
andra begränsningar i överlåtelse-rätten finns.

Ovanstående bestämmelse var ursprungligen bara gällande inom om-
råden med mer påtaglig bostadsbrist men gäller nu generellt. Be-
stämelsen utgör en påbyggnad av besittningsskyddet. Detta är ju
mer eller mindre värdelöst för en hyresgäst som måste byta bostad.
Stadrandet är avsett att vara en rimlig avvägning mellan hyres-
gästens och hyresvärdens motstående intressen i sådana situation-
er.¹⁾ Hyresgästens ofta starka beroende av hyresvärden får sägas
ha starkt påverkat bestämmelsens utformning.

Hyresgäst som hyr lägenhet för att till väsentlig del använda
den i sin förvärvsverksamhet får överlåta sin hyresrätt i sam-
band med överlåtelse av verksamheten om hyresnämnden lämnar till-
stånd till detta. Sådant tillstånd skall som huvudregel lämnas
om hyresvärden ej har befogad anledning att motsätta sig att
hyresrätten överlåts. Motivet till denna bestämmelse är att rö-
relsens värde vid en ev försäljning starkt skulle minska om inte
köparen fick överta hyresrätten.²⁾

Starka beroendeförhållanden kan naturligtvis uppstå även vid de
andra typerna av nyttjanderätt till fast egendom. Vid samtliga
dessa finns också bestämmelser om rätt för nyttjanderättshavaren,
d v s arrendatorn, att utan fastighetsägarens tillstånd under
vissa omständigheter överlåta arrenderätten. Den för arrendatorn
förmånligaste regeln finns vid anläggningsarrende. Enligt JB 11:7
får nämligen arrendatorn, om ej annat avtalats, överlåta arrende-
rätten till annan med vilken jordägaren skäligen kan nöjas. Mot-
svarande gäller också vid jordbruksarrende och bostadsarrende

1) Prop 1967:141 s 192 f.

2) Bengtsson, Nyttjanderätt till fast egendom, 2 uppl s 70.

(JB 9:31 resp 10:7) men där krävs dessutom dels att arrendeavtalet är slutet för viss tid, vid jordbruksarrende mer än 10 år, dels att arrendatorn först erbjuder jordägaren att mot skälig ersättning för arrenderättens värde återtaga arrendestället. Speciella överlåtelseregler gäller enligt de nämnda stadgandena vid överlåtelser p g a bodelning, arvsskifte, bolagsskifte eller liknande förvärv.

2.8. Marknads- och immaterialrättsområdet

Inom marknadsrättsområdet finns ett mycket betydelsefullt stadgande som kan medföra kontraheringsplikt, nämligen 5§ KBL. På grund av detta stadgandes stora betydelse behandlas det i en särskild avdelning av uppsatsen. Det finns dock flera andra bestämmelser om kontraheringsplikt inom marknads- och immaterialrätten.

2.8.1. Tvångslicens inom immaterialrätten

De immaterialrättsliga lagarna (upphovsrättslagen, fotografilagen, patentlagen, mönsterskyddslagen, växtförädlarrättslagen, varumärkeslagen och firmalagen), ger samtliga ett visst subjekt ensamrätt att utnyttja något. Innehavaren av immaterialrättigheten får alltså genom lagstiftningen en monopolställning. Som redan tidigare konstaterats finns i dylika fall ofta regler som medför att innehavaren av den skyddade ställningen har en viss prestationsplikt. Sådana regler finns också i patentlagen, mönsterskyddslagen, växtförädlarrättslagen, upphovsrättslagen och fotografilagen. I samtliga dessa lagar har bestämmelserna utformats som tvångslicensregler d v s så att innehavaren av immaterialrätten i vissa angivna fall är skyldig att mot skäligt vederlag ge annan tillstånd att utnyttja det skyddade objektet eller förfarandet.¹⁾

1) I upphovsrätts- och fotografilagarna finns också flera bestämmelser (11-25 §§ URL och 5-12 §§ FotoL) enligt vilka det skyddade objektet i vissa situationer fritt får utnyttjas av annan än rättighetsinnehavaren. I dessa fall uppstår dock inget avtalsförhållande mellan rättighetsinnehavaren och nyttjaren varför dessa regler ej kan anses medföra någon kontraheringsplikt utan enbart får ses som inskränkningar i ensamrätten.

De mest omfattande tvångslicensreglerna finns i patentlagen. I förarbetena till denna lag¹⁾ anges att det grundläggande motivet till dessa tvångslicensregler är att man vill förhindra att patentskyddet blir så omfattande att det kommer i strid med betydelsefulla samhällsintressen. Motsvarande tankegång ligger också bakom tvångslicensreglerna i övriga immaterialrättslagar.²⁾

Ett av patenträttens huvudsyften är att stimulera den tekniska utvecklingen. Ur samhällets synpunkt är det naturligtvis viktigt att denna tekniska utveckling också i rimlig omfattning och på skäliga villkor kommer medborgarna till godo.³⁾ Därför stadgas att tvångslicens kan meddelas dels om patenthavaren ej inom viss tid i skälig omfattning utövar uppfinningen (45§ PatL) dels om allmänt intresse av synnerlig vikt kräver det (47§ PatL). Det sistnämnda stadgandet skall tillämpas med betydande varsamhet och bara för att tillgodose offentliga intressen. Ett sådant anges vara att förhindra att varor säljs till ett orimligt högt pris. Ett pris något över det normala kan man dock ej ingripa mot.⁴⁾

Det finns även tvångslicensregler som tar sikte på situationer där offentliga intressen och ett privat intresse sammanfaller. Enligt 46§ PatL äger patentinnehavare som är beroende av att använda annans uppfinning för att kunna utnyttja eget patent erhålla tvångslicens för sådant utnyttjande om särskilda skäl föreligger. Vidare äger den som i god tro yrkesmässigt utnyttjade av annan patentsökt uppfinning när handligarna i målet blev tillgängliga under vissa omständigheter erhålla tvångslicens för fortsatt utnyttjande (48§ PatL). Det offentliga intresse som här sammanfaller med ett privat är önskan att förhindra att en persons eller ett företags investeringar blir värdelösa genom ett för annan meddelat patent.

1) NU 1963:6 s 292, 301.

2) Ex SOU 1956:25 s 86 (upphovsrätt), prop 1969:168 s 214 (möns-
terrätt), SOU 1969:15 s 68 f. (växtförädlarrätt).

3) Prop 1966:40 s 178 f.

4) NU 1963:6 s 301 f, prop 1966:40 s 179 f.

Tvångslicensreglerna inom mönsterrätten är betydligt mindre utvecklade än inom patenträtten. Skälet till detta är att det är mer sällsynt att man kan komma i ett så starkt beroendeförhållande av ett mönster som av ett patent.¹⁾

Tvångslicens kan enligt mönsterskyddslagen meddelas i två olika fall. I 28§, st 2 ML finns ett stadgande motsvarande 47§ PatL och i 28§, st 1 en motsvarighet till 48§ PatL. Däremot finns inga motsvarigheter till 45 och 46 §§ PatL. Ingrepp på en utebliven användning av visst mönster kan dock ske med stöd av 28§ st 2 om villkoren för meddelande av tvångslicens enligt detta stadgande är uppfyllda.

I växtförädlarrättslagen finns bara ett stadgande om tvångslicens, nämligen 27§.²⁾ Enligt denna kan tvångslicens meddelas om marknaden inte i den omfattning som finns påkallad ur allmän synpunkt förses med förökningsmaterial av registrerad växtsort. Detta stadgande motsvarar alltså 47§ PatL.

I upphovsrättslagen stadgas ett flertal inskränkningar i ensamrätten till konstnärliga och litterära verk (11-26 §§). De flesta av dessa inskränkningar innebär att man för vissa specificerade ändamål utan att begära tillstånd av upphovsmannen och utan att ersätta denne får utnyttja hans skyddade verk. Det föreligger alltså i dessa fall inte något kontraktsförhållande mellan upphovsmannen och nyttjaren. Man har dock för vissa inskränkningar i ensamrätten ansett det rimligt att upphovsmannen har rätt till ersättning.³⁾ I dessa fall har alltså undantagsreglerna konstruerats som tvångslicensregler. För upphovsmannen är alltså tvångslicensreglerna förmånligare än övriga regler om inskränkningar i upphovsrätten. Tvångslicensregler finns för vissa situationer när verk återges i populärvetenskaplig framställning (14§), när det gäller rätten att utnyttja samlingsverk avsedda för bruk vid gudstjänst eller undervisning (16§) och för vissa återgivanden i radio eller television (22§).

1) SOU 1965:61 s 293 f.

2) SOU 1969:15 s 68 f.

3) SOU 1956:25 s 213.

Fotografilagen är i det här aktuella avseendet uppbyggd på samma sätt som upphovsrättslagen. I 7§ FotoL finns en tvångslicensregel med samma innebörd som 14§ URL.

I varumärkeslagen och firmalagen saknas däremot regler om tvångslicens. Dessa lagar ger ju endast en näringsidkare ensamrätt att i näringsverksamhet använda ett visst kännetecken. Annan användning av kännetecknet är däremot tillåten för alla. Vidare kan ensamrätt ej erhållas för sådana ord som anger varans art o dyl och som alltså behöver kunna användas av flera näringsidkare. Av dessa skäl uppstår ej så starka beroendeförhållanden vid varumärken och firmor som vid exempelvis patent.

Om två förväxlingsbara varumärken eller firmor används i god tro kan under vissa omständigheter bögge få fortsätta att användas. Här finns alltså i viss mån en motsvarighet till patentlagens regler om beroendepatent. Några ersättningar behöver dock ej utbetalas i detta fall.

Som redan tidigare framgått är motivet till tvångslicensreglerna inom immaterialrätten att förhindra att den legala ensamrätten blir så omfattande att den kommer i strid med viktiga samhällsintressen. Med detta menas, som framgår av förarbetena,¹⁾ att man vill undvika att skapa sådana ensamrätter som kan medföra att samhället d v s ytterst dess medborgare, kommer i ett beroendeförhållande gentemot innehavaren av denna. Förekomsten av tvångslicensregler är alltså ett stöd för att kontraheringsplikt normalt stadgas vid starka beroendeförhållanden.

2.8.2. Ransoneringslagen

Ransoneringslagen träder automatiskt i kraft om Sverige kommer i krig. Vid krigsfara kan Kungen förordna att lagen skall tillämpas (1§, st 1 och 2). Även i vissa andra fall när varuknapphet föreligger kan sådant förordnande meddelas (1§, st 3).

1) Ex SOU 1965:61 s 293 f.

Ransoneringslagen innehåller bestämmelser om att förbud mot handel med vissa varor kan föreskrivas eller att handel med sådana varor får ske endast på föreskrivna villkor (2§). Vidare kan föreskrivas att endast vissa personer och företag får handla med speciella varor (3§).

I förarbetena till ransoneringslagen anges att de villkor som kan föreskrivas enligt 2§ skall vara generella d v s de skall gälla lika för alla och får ej ha personliga eller individuella anknytningar.¹⁾ Bland de villkor som kan föreskrivas märks bl a sådana som innebär att säljaren av en vara i mån av tillgång åläggs att sälja till en person som kan förete giltigt ransoneringsbevis.

Att kontraheringsplikt kan föreskrivas med stöd av 2§ motiveras av att man önskar försäkra sig om att medborgarna verkligen har möjlighet att skaffa sig de varor de har rätt till enligt ransoneringsbestämmelserna.²⁾

2.8.3. Euroc

Under denna rubrik kommer vissa konkurrensöverenskommelser i ett avtal mellan Euroc och Cementa å ena sidan och staten å den andra att behandlas.

Bakgrunden till överenskommelsen är följande.³⁾ I augusti 1973 köpte Cementa AB, ett helägt dotterbolag till Industriaktiebolaget Euroc, 84% av aktiekapitalet i sin enda svenska konkurrent, AB Gullhögens bruk. De övriga 16% ägdes av svenska staten. Genom en överenskommelse i december 1973 konverterade staten sina aktier i Gullhögen till aktier i Cementa.

1) Prop 1954:20 s 167, 169.

2) Att detta är syftet med lagen framgår bl a av a.a. s 62.

3) Se ang det följande PKF 1974:5-6 s 66 f.

Alltsedan Cementas köp av Gullhögen har NO noga följt utvecklingen på cementmarknaden. I och med överenskommelsen mellan staten och Euroc/Cementa ansåg sig dock NO icke kunna ingripa med stöd av KBL mot Cementas köp av Gullhögen. Skälet är nog att eventuella konkurrensbegränsningar ej ansågs vara ur allmän synpunkt otillbörliga eftersom staten i och med överenskommelsen med Euroc/Cementa får anses ha godtagit de negativa konsekvenserna av företagssammanslagningen.

I överenskommelsen mellan Euroc/Cementa och staten har intagits vissa bestämmelser om hur Cementa skall drivas. I bestämmelse C4 stadgas att Cementa icke i sin cementförsäljning ifråga om pris, leveranstid, leveransvillkor i övrigt eller på annat sätt äger diskriminera några kunder eller kategorier av kunder i Sverige. Detta stadgande innebär att Cementa ej får diskriminera någon genom att vägra leverans. I vissa fall kan dock leveransvägran ändå vara tillåten, t ex vid bristande leveranskapacitet. En sådan vägran kan knappast sägas innefatta någon diskriminering. Enligt överenskommelsens ordalydelse skulle även leveransvägran till enskild konsument vara otillåten. Eftersom Cementa enligt p. 2 i C4-stadgandet får använda en på affärsmässiga grunder motiverad prisdifferentiering uppkommer denna situation säkerligen ej. Det torde nämligen oftast med denna prispolitik bli mycket dyrt för en enskild konsument att handla direkt av ett bolag av Cementas typ och storlek.

Eftersom den här diskuterade bestämmelsen är helt av privat natur finns det inga förarbeten av juridisk typ ur vilka man skulle kunna utläsa syftet med överenskommelsen. C4-bestämmelsen motiveras troligen av att man vill utåt visa att man ej vill gynna någon speciell kund på den konkurrens känsliga byggmarknaden. Överenskommelsen som sådan, inklusive C4-bestämmelsen, kan också fungera som ett försvarsmedel om man med rätt eller orätt skulle bli beskylld för att diskriminera någon kund.

Man kan givetvis diskutera om C4-bestämmelsen har så stor självständig betydelse. De flesta förfaranden som förbjuds enligt be-

stämmelsen strider nämligen också mot 5§ KBL.¹⁾ När NO menade att han ej kunde ingripa enligt detta stadgande var det givetvis endast själva företagssammanslagningen som sådan han syftade på, ej Cementas uppträdande på marknaden därefter.

2.8.4. Statliga bidrag

Liksom i de flesta andra västeuropeiska länder finns i Sverige en mängd förordningar vilka reglerar och uppställer villkor för utfåendet av statliga bidrag till industri och jordbruk. En av dessa var kungörelsen om pristillägg för mjölk m m (SFS 1967 nr 525). Kungörelsen var tidsbegränsad och gällde ursprungligen till 30/6 1969. Den förlängdes dock i olika etapper till 30/6 1974. Enligt kungörelsen kunde mejerier erhålla dels mjölkpristillägg, dels utjämningsbidrag (1§). Mjölkpristillägget utgick med visst belopp för varje kilogram fett i mjölk och grädde som levererats av mjölkproducent (2§). När utjämningsbidrag skulle utgå och med vilken storlek beslutades av jordbruksnämnden.

Mjölkpristillägg och utjämningsbidrag utgick dock endast under vissa villkor (6§). Bland dessa villkor märktes att mejeriet var skyldigt att på begäran leverera mjölk och grädde till annat mejeri, återförsäljare och annan förbrukare än enskilt hushåll. Om jordbruksnämnden fann det behövligt kunde man också ålägga mejeri att leverera mejeriprodukter till viss ort. Vid alla dessa leveranser var mejeriet bundet av föreskrifter rörande pris och övriga leveransvillkor. Kungörelsen är ett exempel på att bestämmelser som medför kontraheringsplikt ibland uppställs som villkor för utfåendet av statliga bidrag.

Den här omtalade kungörelsen förlängdes ej 1974. Detta berodde på att prisregleringen på mejeriprodukter numer ordnats på ett sådant sätt att kungörelsen nästan aldrig tillämpades och därför ansågs onödig.

1) Se nedan s 41 ff.

3. KONTRAHERINGSPLIKT ENLIGT KONKURRENSBEGRÄNSNINGSLAGEN

3.1. Historik

Som ovan nämnts¹⁾ anses den svenska avtalsrätten bygga på avtalsfrihetens princip. Även konkurrensbegränsningsrätten följer denna princip. Konkurrensbegränsningsrätten bygger också på principerna om fri konkurrens²⁾ och näringsfrihet³⁾. Avtalsfrihetens princip kommer dock ofta i konflikt med principerna om fri konkurrens och näringsfrihet. Vid dylika konflikter har i vårt land avtalsfrihetens princip haft företräde.⁴⁾

Under detta århundrade har dock inom konkurrensbegränsningsrätten flera stadganden tillkommit som inskränker denna avtalsfrihet. Genom 38§ AvtL skapades en möjlighet att jämka s k konkurrensklausuler. Vår första lag om konkurrensbegränsning fick vi 1925 genom lag om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar. Den enda möjlighet till ingripande som skapades genom lagen var dock att när skäl därtill fanns uppdra åt myndighet eller särskilt förordnade personer att undersöka om visst företag eller företagssammanslutning påverkade pris- och omsättningsförhållandena här i riket. Möjligheten att förordna om sådan undersökning användes endast i ett fåtal fall.⁵⁾

1925 års lag ersattes 1946 med en lag om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet. Denna lag syftade till att förebygga skadlig verkan av sådana konkurrensbegränsningar. Detta skulle ske på två olika sätt. Dels stadgades att konkurrensbegränsande överenskommelser skulle registreras, dels skulle sådana överenskommelser i vissa fall undersökas (1§). I 2§ stadgades anmälningsplikt vid vissa konkurrensbegränsande överenskommelser.

1) Se ovan s 1.

2) Bernitz, Svensk och internationell marknadsrätt s 76.

3) A.a. s 53 f.

4) Martenius, s 14.

5) A.a. s 16.

Några sanktioner fanns dock ej heller i 1946 års lag. Man ansåg att publiceringsshotet räckte som avhållande faktor.¹⁾

Nu gällande lag, lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet (KBL), ersatte 1953 den tidigare lagen. Genom KBL infördes en möjlighet att genom förhandlingar undanröja skadlig verkan av vissa konkurrensbegränsningar. Förhandlingarna skulle ske inför ett genom lagen nyinrättat organ, näringsfrihetsrådet (NFR). Efter lagändring 1970 sker förhandlingarna inför Marknadsrådet, fr o m 1 januari 1973 kallat Marknadsdomstolen (MD). I KBL stadgas också uttryckliga förbud vid två fall av konkurrensbegränsningar, nämligen angivande av bruttopris (2§) och vissa fall av anbudssamverkan (3§).

Sedan 1953 har flera ändringar gjorts i KBL. Frånsett de ovan nämnda angående NFR är de i detta sammanhang viktigaste att lagens tillämpningsområde 1956 utsträcktes till att gälla alla slag av konkurrensbegränsningar²⁾ och att det 1966 skapades en möjlighet att ålägga företagare leveransföreläggande vid vite (21§).

3.2. Konkurrensbegränsningslagens syfte och uppbyggnad

KBL:s syfte är enligt dess 1§ att "främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet". Lagen stadgar två vägar att uppnå detta syfte. Dels förbjuds direkt två typer av konkurrensbegränsningar, nämligen föreskrivande av bruttopris (2§) och anbudskartellförfarande (3§), dels stadgas att vissa andra konkurrensbegränsningar skall undanröjas genom förhandling inför Marknadsdomstolen. En förutsättning för att förhandling skall upptas är att konkurrensbegränsningen medför skadlig verkan.³⁾

1) A.a. s 18.

2) Tidigare var KBL endast tillämplig om konkurrensbegränsningen bestod i vissa överenskommelser mellan företagare (kartellfallet) eller hade sin grund i visst företags eller företags-sammanslutnings dominerande ställning (monopolistfallet). Se Martenius s 24.

3) Ang innebörden av detta se nedan s 42 ff.

När det gäller leveransvägran är det den sista av de ovan nämnda vägarna som blir aktuell. Förhandling inför Marknadsdomstolen kommer till stånd efter framställning av Näringsfrihetsombudsmannen (NO) (16§). Ofta sker sådan framställning på NO:s eget initiativ men även andra kan initiera sådan framställning. Om NO i sådant fall beslutar att ej göra någon framställning till marknadsdomstolen kan företagare som berörs av konkurrensbegränsningen själv påkalla förhandling. Motsvarande rätt har även sammanslutning av konsumenter och löntagare¹⁾ (16§, st 2).

Om förhandlingarna inför marknadsdomstolen ej leder till något resultat finns som huvudregel inga sanktioner att tillgripa. Marknadsdomstolen skall dock meddela förhandlingsmisslyckandet till Konungen om saken är av större vikt (21§, st 2). För de här aktuella fallen, säljvägransfallen, stadgas emellertid vissa sanktionsmöjligheter. Om skadlig verkan av säljvägran ej kunnat undanröjas vid förhandling kan marknadsdomstolen förelägga företagaren leveransskyldighet vid vite²⁾ (21§, st 1).

3.3. Konkurrensbegränsningslagens tillämpningsområde

KBL är enligt sin rubrik tillämplig på konkurrensbegränsningar inom näringslivet. Före 1956 års ändringar i KBL kunde förhandling enligt 5§ bara påkallas när konkurrensbegränsning framkallats av företagare. Vilka som ansågs vara sådana reglerades i 26§.

I den nuvarande utformningen av 5§ har det uttryckliga kravet på att en konkurrensbegränsning skall vara framkallad av företagare för att förhandling skall kunna påkallas utgått. 26§ finns dock kvar med smärre redaktionella ändringar. I förarbetena till ändringen av 5§³⁾ nämns inget om att man avsåg att utvidga dess tillämpningsområde till andra subjekt än företagare. 26§ har också fått stå kvar i KBL. Denna anses därför tillämplig endast på konkurrensbegränsningar av företagare enligt den defi-

1) Se ex MD 1973 nr 30.

2) Infördes efter förhandlingsmisslyckandet i NFR 1965 nr 2.

3) SOU 1955:45, prop 1956:148, L²U 1956:35.

nitition som ges i 26§.¹⁾ NO:s praxis stödjer denna åsikt. I fallet NO 1964 nr 9 förklarade NO att han ej kunde ingripa enligt KBL eftersom den ifrågavarande konkurrensbegränsningen ej härstammade från en företagare i KBL:s mening.

Försäljning och köp av fast egendom eller upplåtande av nyttjanderätt i sådan egendom faller ej under KBL.²⁾ Detta framgår av bl a avgörandena NFR 1959 nr 10 och MR 1971 nr 9. I det förstnämnda av dessa avgöranden uttalar NFR att det av förarbetena till KBL och omständigheterna i övrigt i samband med 1956 års ändringar av KBL framgår att det ej varit lagstiftarens avsikt att köp eller upplåtelse av fast egendom skall falla under KBL.

I KBL stadgas ytterligare en begränsning i dess tillämpningsområde. Enligt 28§ är lagen ej tillämplig på överenskommelser mellan arbetsgivare och arbetstagare angående arbetslön och andra arbetsvillkor. Denna begränsning har dock ingen större betydelse för säljvägransfallen.

Konkurrensbegränsningar med verkan utom riket faller normalt ej under KBL. Enligt dess 6§ måste nämligen Konungen lämna sitt tillstånd för att förhandling gällande sådan konkurrensbegränsning skall få upptas. Sådant tillstånd får emellertid ges endast i den mån det påkallas av hänsyn till överenskommelse med främmande makt.

3.4. 5§ konkurrensbegränsningslagen

3.4.1. Innebörden av begreppet i konkurrensbegränsning

Det stadgande i KBL som reglerar frågan om säljvägran skall anses tillåten eller ej är 5§. Den grundläggande förutsättningen för att stadgandet överhuvudtaget skall vara tillämpligt på dessa fall är att säljvägran medför en konkurrensbegränsning. Vad som

1) Se exempelvis Martenius s 84, 239 f.; Bernitz, Svensk och internationell marknadsrätt s 103.

2) Martenius s 84 f., 240; Bernitz, a.a. s 103

menas med konkurrensbegränsning finns ej angivet i KBL men av förarbetena framgår att med konkurrensbegränsning skall förstås varje omständighet som innebär eller har till följd att konkurrensen ej är fullkomligt fri och ohämmad.¹⁾

Med tanke på denna vida definition är självvägran normalt att bedöma som en konkurrensbegränsning.²⁾ KBL är dock ej tillämplig på alla former av konkurrensbegränsningar. För att man skall kunna ingripa enligt lagen fordras att konkurrensbegränsningen skall medföra skadlig verkan. Med skadlig verkan menas att konkurrensbegränsningen på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt påverkar prisbildningen, hämmar verkningsförmågan inom näringslivet eller försvårar eller hindrar annans näringsutövning. Dessa rekvisit skall närmare behandlas nedan.

3.4.2. Innebörden av begreppet "på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt"

Kravet att en konkurrensbegränsning skall vara ur allmän synpunkt otillbörlig för att man skall kunna ingripa enligt KBL medför att endast verkliga missbruk och missförhållanden faller under lagen.³⁾ Rekvisitet medför också att man skall ta hänsyn till konkurrensbegränsningens principiella betydelse.⁴⁾ Var gränsen går mellan konkurrensbegränsningar som är ur allmän synpunkt otillbörliga och de som ej är det är svårt att säga. Några huvudprinciper kan dock anges.

Det torde vara klart att konkurrensbegränsningar som härrör från rättsliga särregleringar i allmänhet ej uppfyller kravet att vara otillbörliga ur allmän synpunkt.⁵⁾ Likaså torde en konkurrensbegränsning som har sin grund i ett utnyttjande av de legala ensamrätterna som huvudregel ej anses medföra skadlig verkan.

1) SOU 1955:45 s 122.

2) Jfr Martenius s 55 f.

3) Martenius s 90.

4) Berg-Bernitz s 28.

5) Martenius s 184 ff.

En vägran att upplåta en patentlicens torde bedömas enligt reglerna om tvångslicens i patentlagen¹⁾ och ej enligt KBL:s regler.²⁾

Förhållandet mellan de legala ensamrätterna och konkurrensbegränsningslagstiftningen belyses av ett par avgöranden från NFR och MD.

Förhållandet mellan KBL och varumärkesrätten prövades i NFR 1959 nr 8. AB Fruktus Fabriker vägrade att ge en läskedryckstillverkare rätten att använda varumärket Pommac. Däremot var man villig att sälja pommacextrakt. NO gjorde gällande att Fruktus vägran medförde skadlig verkan enligt KBL. NFR yttrade att KBL ej borde medföra någon inskränkning i det skydd varumärkeslagen gav Fruktus. Vägran att upplåta varumärket Pommac genom licens kunde därför ej anses medföra skadlig verkan särskilt som Fruktus hade förknippat särskilda villkor med försäljningen av själva extraktet.

I ett senare fall, det s k däckdubbsmålet (MR 1972 nr 15), har förhållandet mellan KBL och patenträtten prövats. Marknadsrådet intog här ståndpunkten att det är principiellt möjligt att ingripa enligt KBL även mot konkurrensbegränsningar inom patenträttens ram. För att man skall kunna ingripa mot sådana, krävs dock att de konkurrensbegränsande verkningarna går längre än vad patenträtten kan anses rättfärdiga. Verkningarna behöver emellertid ej vara så långtgående att förutsättningarna för tvångslicens föreligger.³⁾

I däckdubbsfallet drogs alltså gränsen för KBL:s tillämplighetsområde på ett annat sätt än i Fruktusfallet. Stöd för denna utvidgning av KBL:s tillämplighetsområde finns på ett flertal ställen i förarbeten till lagstiftning på det industriella rättskyddets område.⁴⁾ Det får anses troligt att den tolkning av KBL

1) 45-50 §§ patentlagen.

2) Martenius s 194 ff. I viss mån annorlunda i prop 1966:40 s 179.

3) Se ang fallet Bernitz i NIR 1973 s 1 ff., särskilt s 9 ff.

4) Prop 1960:167 s 37, prop 1966:40 s 179 och prop 1969:168 s 52, 338.

som skedde i däckdubbsmålet numer också skulle tillämpas på förhållandet KBL - varumärkeslagen.

Kravet att en konkurrensbegränsning skall vara otillbörlig ur allmän synpunkt medför att säljvägran till enskilda personer, mindre rörelseidkare och vissa inköpsföreningar ej anses medföra skadlig verkan. Regeln belyses av bl a följande avgöranden.

NFR 1960 nr 5. En grossist vägrade att från sitt cash and carry-lager sälja kaffe, socker och vetemjöl till en kioskinnehavare. Typiska kioskvaror fick dock inköpas. Kiosken hölls öppen endast 3 månader om året. Omsättningen var ca 20 000 kr/år. Näringsfrihetsrådet avskrev målet med hänsyn till arten och den ringa omfattningen av kioskrörelsen.

NFR 1959 nr 2. Tre företag vägrade leverera kolonialvaror och djupfrysta varor till Statstjänstemännens inköpsförening i Halmstad. Endast anställda vid statens verk i Halmstad och pensionerade statstjänstemän bosatta i Halmstad kunde antas som medlemmar i föreningen. Näringsfrihetsrådet fann att föreningens verksamhet måste betraktas som näringsutövning. Man ansåg dock ej att verksamheten hade den betydelsen att grossistföretagens leveransvägran var att anse som otillbörlig ur allmän synpunkt. Näringsfrihetsrådet påpekade dock att påtryckningar från utomstående i syfte att hindra leveranser till slutna inköpsföreningar o dyl sammanslutningar är oförenliga med de principer som ligger till grund för KBL.

I NFR 1962 nr 4 blev utgången den motsatta. I detta fall vägrade AB Henning Nyberg att leverera kolonialvaror till Järnvägstjänstemännen i Luleå och Notviken samköps- och intresseförening. Att utgången i detta fall blev annorlunda torde bero på att föreningen i detta fall hade en betydligt större omsättning samt att man levererade även till andra än sina medlemmar.

Om säljvägran har sin grund i ett ogillande av köparens personliga förhållanden anses säljvägran normalt ej vara ur allmän synpunkt otillbörlig. I NFR 1958 nr 11 vägrade en kolonialvarugros-

sist att leverera varor till en köpman som drev hemköpsrörelse inom livsmedelsbranschen. Grossisten motiverade sitt handlande med att han av personliga skäl ej ville ha affärer ihop med köpmannen eftersom denne tidigare varit straffad för brott i samband med bilförsäljningar. Näringsfrihetsrådet yttrade att även om andra skäl också inverkat på grossistens handlande så var vad som angivits om köpmannen i personligt hänseende av den art att grossistens leveransvägran ej kunde anses som ur allmän synpunkt otillbörlig.

Det i detta stycke behandlade rekvisitet får även betydelse när säljvägran motiveras av bristande leverenskapacitet. En sådan leveransvägran anses helt naturligt vara försvarbar. Undantag kan dock tänkas exempelvis om man vägrar att leverera till en gammal kund men i stället upptar affärsförbindelser med nya köpare.¹⁾

3.4.3. Innebörden av begreppet "försvårar eller hindrar annans näringsutövning"

En konkurrensbegränsning anses alltid medföra skadlig verkan om den på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt försvårar eller hindrar annans näringsutövning. Detta fall av skadlig konkurrensbegränsning blir av naturliga skäl särskilt aktuell vid leveransvägran eftersom en sådan nästan alltid är till men för den som nekas leverans.

Vad menas då med näringsutövning? För att en verksamhet skall anses innefatta näringsutövning torde ej krävas att verksamheten syftar till att ge någon vinst. I det tidigare refererade fallet NFR 1959 nr 2²⁾ ansågs Statstjänstemännens inköpsförening i Halmstad utöva näring trots att föreningens syfte ej var att ge någon vinst utan att förbilliga sina medlemmars inköp av vissa varor. De omständigheter som gjorde att näringsfrihetsrådet ansåg att föreningen bedrev näringsutövning var 1) att föreningen var en juridisk person med sin verksamhet helt skild från med-

1) Martenius s 127 samt nedan 64.

2) Ovan s 44.

lemmarnas privata och 2) att föreningens inköp från grossisterna och medlemmarnas inköp från föreningen representerade helt skilda affärshandlingar. Denna vidsträckta tolkning av begreppet näringsutövning torde dock ej ha någon större betydelse eftersom leveransvägran till dylika näringsutövare vanligen ej är skadlig på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt.¹⁾

Ett problem i detta sammanhang är om leveransvägran skall anses tillåten om köparen kan skaffa samma eller likvärdiga varor från annat håll på samma eller ungefär samma villkor. Som huvudregel torde man ej ingripa i dessa fall.²⁾ I NFR 1960 nr 3 vägrade AB Coffea att leverera kaffe av märket Premiär till Handelsbolaget Emil Lindberg. Näringsfrihetsrådet konstaterade att detta medförde skadlig verkan enligt KBL och beslutade att förhandling skulle upptas. Denna ledde dock ej till något resultat.³⁾ Det upplystes emellertid att Handelsbolaget då kunde köpa Premiärkaffe från en annan leverantör dock på något sämre villkor. Näringsfrihetsrådet menade att detta medfört att den skadliga verkan av leveransvägran avsevärt minskats och avskrev därför målet från vidare handläggning.

Problemet blir dock mer komplicerat när det är fråga om säljvägran av s k märkesvaror. Problemet belyses av bl a följande avgöranden. I flera av dessa har dock utgången berott även på andra orsaker.

I NFR 1963 nr 5 hävdade Luxor att dess vägran att leverera varor till Wessels stormarknad ej medförde skadlig verkan enligt KBL eftersom Wessels hade möjligheter att skaffa TV-apparater av andra tillverkare. Näringsfrihetsrådet går i sitt beslut ej närmare in på detta men yttrar att detta ej kan tillmätas betydelse mot bakgrunden av vad som i övrigt framkommit i målet (bl a att det var fråga om leveransvägran till en ny företagstyp).⁴⁾

1) Jfr ovan s 44. Se även Näringsfrihetsrådets uttalande i NFR 1960 nr 3.

2) Bernitz, Svensk och internationell marknadsrätt s 117, dens. Konkurrens och priser i Norden s 180.

3) Referat i NFR 1961 nr 6.

4) Se nedan s 51 f.

NFR 1963 nr 6. Skoföretaget Master vägrade att leverera skor till en skoaffär i Örnsköldsvik. Masterskorna ansågs ha en viss exklusiv prägel och vara en märkesvara. Näringsfrihetsrådet yttrade att på den svenska skomarknaden fanns herrskor av ett flertal andra märken av vilka några med avseende på pris och kvalitet kunde jämföras med Masters. Med hänsyn härtill ansåg man ej att skoaffärens näringsutövning försvårades i egentlig mån. Det avgörande skälet för att leveransvägran ansågs oskadlig torde dock ha varit att Master tillämpade en konsekvent selektiv försäljningspolitik.¹⁾

NFR 1967 nr 3. Wella AB vägrade att fortsätta leverera hårvårdsmedlet Life-TEX Balsam till ett parfymeri. Life-TEX Balsam ansågs vara en välkänd märkesvara med en mycket stark ställning på den svenska marknaden. Med hänsyn härtill ansågs leveransavstängningen ha medfört olägenheter för parfymeriet i dess näringsutövning. Det avgörande skälet torde dock ha varit att det var fråga om avbrytande av en tidigare kontinuerlig affärsförbindelse.²⁾

NFR 1968 nr 3. N K Kristensson vägrade att till Skanstulls Marin, ett företag som säljer båtar och utombordsmotorer, sälja motorer av märket Mercury. Näringsfrihetsrådet yttrade att det måste vara en olägenhet för ett företag av Skanstulls Marins typ att ej kunna erbjuda sina kunder Mercury-motorer, detta trots att företaget hade möjlighet att sälja flera andra typer av motorer och också gjorde detta. Näringsfrihetsrådet ansåg också att det var av betydelse från allmän synpunkt att konsumenterna kunde vända sig till försäljningsställen där man kan jämföra och välja bland de ledande märkena.³⁾ Mercury hade vid denna tidpunkt ca 20% av den svenska utombordsmotormarknaden.

En jämförelse mellan fallen tycks peka på en mer restriktiv hållning hos Näringsfrihetsrådet i Luxor- och N K Kristensson-fallen. Detta torde dock kunna förklaras av att märkesbundenheten när det gäller utombordsmotorer och TV-apparater är större än t ex för

1) Se nedan s 65 ff.

2) Se nedan s 63.

3) Motsvarande resonemang även i BIVA-målet, NFR 1970 nr 2.

herrschor. I allmänhet torde två olika märkesvaror av samma varuslag ej anses substituerbara om varorna är av en typ där varans märke har betydelse för konsumenterna. Vilka varor detta gäller är dock svårt att yttra sig om och växlar också från tid till tid.¹⁾

3.4.4. Innebörden av begreppet "påverkar prisbildningen"

Att en konkurrensbegränsning på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt påverkar prisbildningen åberopas ofta i leveransvägransfallen. Med påverkan på prisbildningen torde avses varje inverkan i prishöjande eller prisuppehållande riktning. Det avgörande blir därför i allmänhet om påverkan får anses ur allmän synpunkt otillbörlig eller ej.²⁾ När det gäller självvägransfallen är det här behandlade rekvisitet ofta uppfyllt. Självvägrans egentliga grund ligger ofta i att säljaren ogillar köparens prispolitik eller någon annan åtgärd i hans marknadsföring. NO får anses mycket känslig för konkurrensbegränsningar som påverkar prisbildningen. Praxis ang dessa fall redovisas nedan, särskilt avsnitt 3.5.1.

3.4.5. Innebörden av begreppet "hämmar verkningsförmågan"

Detta rekvisit torde ej ha någon större självständig betydelse för självvägransfallen eftersom i dessa fall skadlig verkan oftast är lättare att påvisa enligt övriga rekvisit. Med uttrycket att en konkurrensbegränsning hämmar verkningsförmågan menas att konkurrensbegränsningen medför att förhållandet mellan kostnader och resultat ej är så fördelaktigt som det skulle vara om konkurrensbegränsningen ej förelåg.³⁾ Även praxis ang detta begrepp redovisas nedan.

1) Se Bernitz, Svensk konkurrensbegränsningsrätt s 334 f.

2) Martenius s 102.

3) A.a. s 103.

3.5. Praxis enligt konkurrensbegränsningslagen

Praxis när det gäller säljvägran är ganska omfattande. De viktigaste fallen är de som avgjorts av NFR och MD. Även NO:s avgöranden är naturligtvis av intresse men har mindre prejudikatvärde. Då denna uppsats huvudsyfte ej är att behandla praxis enligt KBL berörs dessa fall endast undantagsvis här. Det är ändå möjligt att fastställa vissa huvudtyper av otillåten resp tillåten säljvägran.

3.5.1. Säljvägran till priskonkurrerande företag

Säljvägran som är motiverad av missnöje med återförsäljarens prispolitik anses ej godtagbar. I praxis har det oftast varit fråga om säljvägran till lågpriskanaler. En sådan säljvägran påverkar i de allra flesta fall prisbildningen, samt hämmar dessutom verkningsförmågan och försvårar annans näringsutövning. Från praxis kan bl a följande fall nämnas.

NFR 1958 nr 14. AB Sundsvalls Sparköp, ett hemköpsföretag i livsmedelsbranschen, vägrades leverans av fem partihandelsföretag i Sundsvallsområdet. Näringsfrihetsrådet yttrade härvid, att säljvägran blir särskilt betänklig när den riktar sig mot företag som tillämpar nya metoder eller visar vilja till aktiv konkurrens vari även priskonkurrens ingår som ett moment. En sådan diskriminering skulle enligt näringsfrihetsrådets mening konservera bestående former och metoder inom näringslivet och försvåra strukturrationaliseringen vilket skulle vara skadligt ur samhällsekonomisk synpunkt.

I det tidigare nämnda fallet NFR 1963 nr 5 (Luxor-fallet) uttalade näringsfrihetsrådet att det vid prövningen av huruvida Luxors leveransvägran medförde skadlig verkan var av särskild betydelse att Wessels var det första företaget i Sverige av s k stormarknadstyp, d v s ett lågprisföretag. Man anknöt därefter till sitt ovan refererade uttalande i fallet Sundsvalls Sparköp. Säljvägran medförde därför enligt näringsfrihetsrådets mening både att

prisnivån påverkades och att verkningsförmågan hämmades. Naturligtvis försvårades även Wessels näringsutövning.

NFR 1964 nr 4. AB Bodés Möbler annonserade i pressen att man gav "15% rabatt på riktpislistan" bl a vid försäljningen av Polyformhyllan som tillverkades av Axel Ståhls Möbelfabriks AB. Då Ståhls var missnöjda med det sätt varpå Polyformhyllan utannonserades avstängde man Bodés från vidare leveranser. Näringsfrihetsrådet uttalade att man i ärendet måste fästa särskild vikt vid de förhållanden som föreligger med avseende på Bodés prispolitik. Bodés använde sig av en utpräglad lågprislinje. Ståhls avstängning ansågs mot denna bakgrund vara särskilt betänklig. Ej heller ansåg man att Ståhls intressen skulle skadas om leveranserna återupptogs.

I det tidigare omnämnda fallet NFR 1968 nr 3 (N K Kristensson - Skanstulls Marin ang säljvägran av utombordsmotorer av märket Mercury) uttalade näringsfrihetsrådet att det är ett allmänt intresse både från konsument och konkurrenssynpunkt att ett företag som tillämpar låga priser får tillfälle att verka på marknaden. Man påpekade också fördelarna med att konsumenterna på ett och samma ställe kan jämföra pris, kvalitet och utförande på flera produkter av samma slag.

De av NFR utvecklade principerna för bedömning av leveransvägran till lågprisföretag har anammats av MD, vilket framgår av dess motivering i Vitess-fallet, MD 1975 nr 15. De faktiska förhållandena i fallet var följande. Svenska AB Philips och Luxor Industri AB vägrade att till Vitess, en sk katalogexpofirma, leverera varor inom radio-, gramfon- och TV-sortimentet. Motivet var dels att man ej kunde tillmötesgå Vitess krav på stabilitet avseende priser och modeller, dels att Vitess ej uppfyllde ställda krav på kundservice. Det förstnämnda kravet togs dock vid förhandlingarna tillbaka av Vitess. MD yttrade i sitt beslut att Philips och Luxors leveransvägran påverkade prisbildningen genom att Vitess avsåg att priskonkurrera med övriga företag i branschen och hämmade verkningsförmågan genom att försvåra för en ny distributionsform, samt att Vitess näringsutövning försvårades. Dessa

verkningar ansågs från allmän synpunkt otillbörliga eftersom det från denna synpunkt var ett viktigt intresse att den nya distributionsformen gavs tillfälle att visa sin verkningsförmåga utan att hindras eller hämmas. Ej heller fanns några särskilda bevekelsegrunder som kunde rättfärdiga den aktuella konkurrensbegränsningen.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att NFR/MD genomgående sett mycket strängt på leveransvägran till företag som drivit en aktiv priskonkurrens. Säljvägran till sådana företag torde i princip anses otillåten. I några avgöranden har leverantören som skäl för sin leveransvägran åberopat att man för en selektiv försäljningspolitik. Inte i något fall av leveransvägran till lågprisföretag har detta argument godtagits. Det torde därför på goda grunder kunna antagas att det krävs en alldeles speciellt restriktiv och konsekvent genomförd säljpolitik för att rättfärdiga en säljvägran till ett lågprisföretag.¹⁾

3.5.2. Säljvägran p g a ogillande av återförsäljarens företagsform

I förarbetena till KBL utsades att säljvägran p g a ogillande av återförsäljarens företagsform normalt sett ej är godtagbar.²⁾

Ofta föreligger från leverantörens sida samtidigt missnöje med både återförsäljarens företagsform och hans prispolitik. Detta gäller bl a det ovan refererade Sundsvallsfallet (NFR 1958 nr 14).³⁾ Näringsfrihetsrådet uttalade här att det ligger i konkurrensens idé att den ifrågavarande distributionsformen skall få prövas och i praktiken visa vad den förmår.

Motsvarande resonemang fördes i det mycket omdiskuterade BIVAMålet (NFR 1970 nr 2). Problemet uppkom genom att SAAB-ANA, Svenska Volkswagen och Volvo vägrade leverera personbilar till BIVA. Näringsfrihetsrådet konstaterade bl a att varje bilmärke med den dåvarande distributionsstrukturen i huvudsak blev förbe-

1) Bernitz, Svensk och internationell marknadsrätt s 121.

2) Cit. från Martenius s 149.

3) Se ovan s 49.

hållet sin slutna försäljningsorganisation vilket medförde att nya distributionssystem eller företagsformer ej prövades. Detta förhållande ansåg NFR principiellt olägligt. (Utgången av målet är refererat i NO 1972 nr 24.)

Av Vitess-fallet (MD 1975 nr 15)¹⁾ framgår att MD anslutit sig till den av NFR bl a i Sundsvalls-fallet och BIVA-målet utbildade principen för bedömning av leveransvägran.

Säljvägran till olika typer av föreningar vilka har till uppgift att till förmånliga priser kunna leverera varor till sina medlemmar har som ovan framgått prövats av NFR (NFR 1959 nr 2 och NFR 1962 nr 4. Se ovan s 44). Säljvägran till dylika konsumentägda företag bör enligt NFR:s mening ej bedömas annorlunda än säljvägran till vanliga privata lågprisföretag. Som huvudregel får därför sådan säljvägran anses otillåten.

Ogillande av återförsäljarens företagsform låg till en del bakom leveransvägran till Wessels stormarknad²⁾ och Skanstulls Marin³⁾. Dessa företags prispolitik torde dock ha varit det avgörande för utgången av fallen.

Av ovan framgår att man i praxis följt den stränga bedömning av här aktuella fall av säljvägran som utvecklats i motiven. Säljvägran skulle dock kunna tänkas godtas om den framstår som en följd av en konsekvent utformad selektiv försäljningspolitik.

3.5.3. Säljvägran p g a återförsäljarens påtryckningar

I förarbetena till KBL⁴⁾ uttalas att leveransvägran som motiveras av en önskan från en näringsidkare att hindra en konkurrerande

1) Se ovan s 50 f.

2) Se ovan s 46, 50 f.

3) NFR 1968 nr 3, ovan s 47.

4) SOU 1951:27 s 541 och SOU 1955:45 s 126 f.

näringsidkare att erhålla vissa varor i allmänhet torde medföra skadlig verkan. Frågan har i ett par fall prövats av NFR.

NFR 1954-55 nr 26. Velocipedfabriken Engelbrekt uteslöts ur Örebro läns cykel- och sporthandlareförening. Anledningen var att Engelbrekt utan tillstånd av föreningens styrelse, vilket man enligt föreningens stadgar var skyldig att inhämta, hade realiserat en del av sitt lager. Föreningen hade därefter låtit Engelbrekts leverantörer förstå att man önskade att dessa skulle avhålla sig från vidare leveranser till Engelbrekt. NFR ansåg att föreningens handlande verkat konkurrensbegränsande. Man menade också att samhällets intresse av en fri konkurrens borde tillmätas större avseende än föreningsmedlemmarnas behov att få sina enskilda ekonomiska intressen skyddade. Föreningens handlande måste därför anses ur allmän synpunkt otillbörligt.

Problemet uppkom även i NFR 1957 nr 10, nu dock från en annan vinkel. NFR uttalade i detta fall att "vägran att leverera till företagare vilken finnes väsentligen grundad på sådana motiv som påtryckningar från eller ovilja hos konkurrenter till företagen icke kan ur allmän synpunkt godtagas".

Denna princip har man därefter hållit fast vid (se NFR 1963 nr 5 och 1964 nr 4).

Av avgörandena framgår att säljvägran som har sin grund i påtryckningar från andra kunder normalt ej anses godtagbar. Det är normalt ej heller tillåtet att genom påtryckningar försöka förmå en näringsidkare att ej leverera till sina konkurrenter.¹⁾

3.5.4. Säljvägran p g a återförsäljarens vägran att följa leverantörens bestämmelser angående vidareförsäljning

Frågan om säljvägran som motiveras av återförsäljarens vägran att följa leverantörens bestämmelser angående vidareförsäljning

1) Se Berg-Bernitz s 44.

är tillåten prövades i NFR 1960 nr 3. De faktiska omständigheterna var följande. Handelsbolaget Emil Lindberg som bedrev grossistverksamhet och detaljhandelsrörelse vägrades leverans av kaffe från AB Coffea. Anledningen var att handelsbolaget levererade kaffe till en samköpsförening. Coffea hyste en principiell motvilja mot dylika föreningar. Näringsfrihetsrådet konstaterade att samköpsföreningen var att betrakta som ett detaljistföretag, samt att Coffeas leveransvägran hade verkat försvårande på bolagets näringsutövning. Vidare fann rådet att ett ingrepp - vare sig från leverantörshåll eller från annan affärsförbindelses sida - av det slag som här förekommit måste tillmätas betydelse ur allmän synpunkt. Avslutningsvis framhöll man att Coffeas motivering för avstängningen - bolagets motvilja mot samköpsföreningar - ej kan motivera en avstängning av dylika föreningars leverantörer medan däremot en direkt avstängning av inköpsföreningar eventuellt skulle kunna anses tillåten.¹⁾

Av detta fall får dras slutsatsen att leveransvägran som är motiverad av ogillande av de kunder köparen vidareförsäljer sina varor till normalt ej anses tillåten.²⁾ Skyddet av principen att det som huvudregel står en företagare fritt att själv välja sina kunder medför alltså i dessa fall att en annan företagare kan åläggas leverera till den förstnämnde.

3.5.5. Vägran att inta annons i tidning³⁾

Frågan om KBL är tillämplig när en tidning vägrar att inta en annons prövades av marknadsdomstolen i MD 1974 nr 4. Tidningen Land hade vägrat att införa en annons för en viss sorts gödselmedel som tillverkas av Scandinavian Fertilizers AB. Land ägs av Lantbrukarnas Ekonomi-AB, vilket är ett helägt dotterbolag till Lantbrukarnas Riksförbund. Tidningen är en medlemstidning men säljs även i lösnummer till andra än medlemmar. Land är den

1) Jfr Halmstads-fallet ovan s 44.

2) Berg-Bernitz s 46 f.

3) Se även ovan s 26. Sedan uppsatsen färdigställts har en utförlig analys av Bernitz avseende denna fråga publicerats i PKF 1976:6 s 35 ff.

tidning som når flest lantbrukare i Sverige. NO yrkade inför MD att Lands annonsvägran skulle anses medföra sådan skadlig verkan som avses i 5§ KBL. Lantbrukarnas Ekonomi AB anförde att KBL ej var tillämplig på tidningens annonsvägran utan att denna reglerades i tryckfrihetsförordningen (TF). MD konstaterade att Lands annonsvägran försvårade Scanfers näringsutövning samt hämmade verkningsförmågan inom gödselbranschen och påverkade prisbildningen i ogynnsam riktning. Vägran att tillhandahålla en tjänst jämfördes här med vägran att leverera en vara. Man ansåg dock ej att verkningarna var ur allmän synpunkt otillbörliga. MD gick här in på förhållandet mellan KBL och TF. Man konstaterade att utgivare till periodisk skrift enligt TF 5:3 har rätt att bestämma över skriftens innehåll. Bestämmelsen i TF 7:2, att utgivaren ansvarar för tryckfrihetsbrott i annons om det av dennas innehåll omedelbart framgår att innehållet är straffbart, bestyrker enligt MD:s åsikt att det är uteslutet att en kommersiell annons skulle vara undantagen från utgivarens befogenhet enligt TF 5:3. De uttalanden som i olika förarbeten gjorts¹⁾ om TF:s tillämplighetsområde rubbar ej denna åsikt. På grund av detta kan enligt MD ej det förhållandet att utgivaren utnyttjar sin rätt enligt TF 5:3 anses som otillbörligt i KBL:s mening. NO:s talan ogillades alltså. Fyra ledamöter var dock skiljaktiga. Dessa ansåg att TF ej var tillämplig på annonsen eftersom denna endast innehöll uppgifter av utpräglat kommersiell natur. Annonsvägran ansågs av detta skäl samt p g a att inga andra godtagbara skäl för vägran framförts medföra skadlig verkan enligt 5§ KBL.

MD:s resonemang är enligt min mening märkligt rent formellt sett. Om MD anser att TF är tillämplig på Lands annonsvägran betyder det ej att vägran skall anses oskadlig ur allmän synpunkt. Det är i stället så att om TF är tillämplig så kommer det ej ifråga att alls tillämpa KBL. MD:s beslut borde alltså, om man anser utgången riktig, ha angett att eftersom TF är tillämplig på fallet så är MD ej behörig i frågan. Den här rekommenderade motiveringen användes av MD:s minoritet i fallet MD 1974 nr 23 (Helg-Extra).

1) Se nedan s 57 f.

Det finns otvivelaktigt skäl som talar för MD:s strikta tolkning av TF.¹⁾ Samma skäl som talar för att ändringar i grundlagarna skall kräva visst speciellt förfarande talar också för att grundlagarnas tillämplighetsområden ej bör genom rättsutvecklingen inskränkas utan att mycket starka skäl är för handen. Frågan är dock om man ej här i stället har utvidgat TF:s tillämpningsområde.

TF:s huvudsyfte är att garantera att varje svensk medborgare fritt skall i tryckt skrift få yttra sina tankar och åsikter i vilket ämne som helst (1:1, st 1 TF). I syfte att garantera detta stadgas en speciell ansvarsfördelning för s k tryckfrihetsbrott. När det gäller sådana brott i periodisk skrift ansvarar utgivare (TF 8:1). Tillkännagivanden i annons eller annat sådant meddelande anses dock inte som tryckfrihetsbrott om det ej omedelbart framgår av meddelandets innehåll att sådant ansvar kan ifrågakomma (7:1). För att den ansvarige utgivaren ej skall kunna straffas för något som blivit infört i periodisk skrift utan hans vilja eller vetskap stadgas i TF 5:3, st 2, att uppdrag att vara utgivare skall innefatta befogenhet att öva inseende över skriftens utgivning och bestämma över dess innehåll så att intet däri får införas mot utgivarens vilja. Inskränkningar i denna befogenhet är utan verkan.

Av TF 7:2 följer att annonser normalt faller under TF:s tillämplighetsområde.²⁾ Med motsatt utgångspunkt skulle paragrafen bli onödig eller åtminstone onaturligt formulerad.³⁾

Det är dock otvivelaktigt så att man på många sätt kan ingripa mot innehållet i annonser utan att det finns något stöd för detta i TF. Det vanligaste fallet torde vara ingripanden enligt MFL.

1) Se ex Martenius s 196 f. Jfr Nial, Annonssavtalet s 29 ff. och i Från individualism till kollektivism, Juridiska fakultetens minnesskrift s 199.

2) SOU 1975:49 s 172.

3) Den naturliga formuleringen hade då varit: "Meddelande i annons anses som tryckfrihetsbrott endast om det omedelbart framgår att ansvar för sådant brott kan ifrågakomma".

I propositionen angående MFL:s införande¹⁾ framhålls att TF ej exklusivt reglerar annonser o dyl i tryckt skrift.²⁾ Det framhålls att om meddelande som lämnats i tryckt skrift är lagstridigt i annat hänseende än som ett överskridande av gränserna för yttrandefriheten finns det enligt gängse uppfattning inte något hinder mot att ingripa däremot med stöd av bestämmelser i allmän lag. Ingripanden skall dock bara ske när det är fråga om framställningar som är lämnade i rent kommersiellt syfte och som har rent kommersiella förhållanden till föremål. Departementschefen påpekade vidare att generalklausulen i MFL ej bör kunna användas för att ingripa mot reklam i tryckt skrift vilken är inriktad på att bibringa allmänheten vissa allmänna värderingar eller påverka dess allmänna beteende i viss riktning.³⁾

Motsvarande resonemang förs också i prop 1973:123.⁴⁾ Propositionen innehåller förslag till ändringar i TF. Förslaget går ut på att skapa en möjlighet att förbjuda annonser för alkoholhaltiga drycker och tobaksvaror. I propositionen uttalar departementschefen⁵⁾ att det enligt gällande rättsuppfattning är möjligt att på annat sätt än enligt MFL ingripa mot annonser. Som ett exempel anger han att det torde vara möjligt att föreskriva viss informationsskyldighet i lag.⁶⁾

Om rent kommersiella annonser ej faller under TF, varför är det då nödvändigt med denna ändring av TF för att kunna förbjuda alkohol- och tobaksreklam? Så vitt jag kan förstå beror det på att ett förbud mot sådan reklam måste anses medföra att allmänhetens allmänna värderingar påverkas. Ingen kan väl påstå, mot bakgrunden av bl a den inflammerade "folkölsdebatten", att den påverkan på folks uppfattning som skulle bli följden av ett förbud mot alkoholreklam ej kan få politiska verkningar. Mot denna

1) Prop 1970:57.

2) A.a. s 65 ff.

3) A.a. s 67.

4) S 39 ff.

5) Prop 1973:123 s 40 f.

6) Sådan skyldighet fanns i viss mån redan enligt gamla MFL. Se Bernitz, Upplysningspliktens gränser enligt MFL, NIR 1973 s 413 ff. Numer kan sådan ju föreskrivas enligt 3§ MFL.

bakgrund är det ej svårt att instämma i departementschefens uttalande, att det kan hävdas att en åtgärd som innebär att reklam förbjuds eller inskränks av den anledningen att den avser vissa varor, skulle innebära ett angrepp mot den yttrande- och informationsfrihet som TF är satt att värna.¹⁾ Observera dock den försiktiga skrivningen "kan hävdas".

Den i de anförda propositionerna utvecklade gränsen för TF:s tillämplighet syns också ha legat till grund för HD:s avgörande (beslut 6 december 1975 nr SÖ 1439) av tidningen Helg-Extras resningsansökan över MD:s beslut 1974 nr 24. MD hade i detta fall ingripit enligt MFL mot vilseledande uppgifter i tidningens löpsedel. HD anförde att den i målet aktuella löpsedeln inte kunde jämföras med en vanlig annons eller eljest sägas vara av utpräglat kommersiell natur med rent kommersiella förfaranden till föremål. Med hänsyn till detta ansågs MD:s rättstillämpning uppenbart strida mot lag varför HD beviljade den sökta resningen.

Det torde däremot vara svårt att bestrida att Scanfers annons var lämnad i ett rent kommersiellt syfte och hade rent kommersiella förhållanden till föremål. Enligt min mening föreligger också en betydande skillnad mellan att förbjuda viss reklam jämfört med att tvinga någon att ta in viss reklam. Det senare innebär ju ej att informationsutbudet hindras utan ger ju tvärtom möjlighet till utvidgad information.

Det finns även andra skäl som talar för att TF ej skall anses tillämplig vid annonsvägran. Det torde vara så att om den annons Scanfer ville få införd i Land hade varit otillbörlig i MFL:s mening så hade man kunnat ingripa enligt denna. Detta skulle innebära att TF ej är exklusivt tillämplig på annonsens innehåll. Man frågar sig då vad det är för skäl som talar för att TF däremot skulle vara tillämplig på annonsen om den ej intas i någon tidning. Såvitt jag kan se är det svårt att finna något sådant skäl.

Man kan också fråga sig hur MD skulle ha dömt om Land i stället för att vägra inta Scanfers annons hade krävs ett betydligt högre

1) Se prop 1973:123 s 42.

pris av detta företag än man gör av övriga annonsörer. En sådan prisdiskriminering kan ju för Scanfer få samma effekt som en annonsvägran bara annonspriset sätts tillräckligt högt. Prisdiskriminering anses normalt medföra skadlig verkan enligt KBL. Jag har svårt att tro att MD i detta fall skulle ha ansett TF tillämplig. Man kan då fråga sig vad som motiverar att en skillnad görs mellan de båda fallen.

Enligt min mening kan alltså ansvarige utgivaren ej åberopa TF 5:3 som skäl för sin annonsvägran.¹⁾ Lands annonsvägran borde därför ha ansetts medföra skadlig verkan enligt KBL.

NO har också i ett senare fall, MD 1976 nr 6, försökt att få MD att ompröva sitt principiella ställningstagande i Land-målet. I detta senare fall hade dock den ansvarige utgivaren vid tiden för MD:s beslut medgivit att annonsen infördes och detta hade också skett. MD fann det därför ej möjligt att uppta NO:s ansökan till prövning.

Enligt det nyligen avgivna förslaget till massmediagrundlag be-
reds också annonser grundlagsfäst skydd. I utredningen anføres att det ej är acceptabelt att ansvarige utgivaren med stöd av KBL skulle kunna tvingas att inta en viss annons i sin tidning.²⁾

NO är i sitt remissvar starkt kritisk till detta. Han anser för sin del att det syns mest naturligt att kommersiell reklam överhuvudtaget ej skyddas i grundlagen.³⁾

Rättsläget kan kanske bäst sammanfattas med orden striden går vidare.

3.5.6. Marknadsdominerande företags säljvägran⁴⁾

Säljvägran av marknadsdominerande företag anses av naturliga skäl oftare medföra skadlig verkan än säljvägran av andra företag. I det ovan refererade Land-målet⁵⁾ yttrade MD: "I fråga om

1) Samma Bernitz i PKF 1976:6 s 43.

2) SOU 1975:49 s 173 f.

3) PKF 1975:10 s 51.

4) Se ang detta område Weise, Marknadsdominerande företags leveransskyldighet. Tillämparuppsats, Stockholm 1968.

5) MD 1974 nr 4.

leveransvägran och annan diskriminering inom näringslivet bygger konkurrensbegränsningslagen på den grundtanken att sådana åtgärder om de genomförs av dominerande företag bör bedömas strängare än motsvarande åtgärder på en marknad där likvärdiga varor tillhandahålls av flera fristående säljare".

Med marknadsdominerande företag åsyftas i första hand monopol, såväl rättsliga som faktiska. Till de marknadsdominerande företagen får också räknas vissa av de företag som verkar på en marknad med monopolistisk konkurrens d v s på en marknad där det finns flera producenter som producerar varor vilka är så differentierade att de ej är direkt substituerbara.

Företag på en oligopolmarknad torde dock ej i detta sammanhang räknas som marknadsdominerande. Med en oligopolmarknad menas en marknad där ett fåtal företag tillverkar/försäljer en identisk produkt. Typexempel på oligopolföretag är de stora bensinbolagen. Vad som motiverar att oligopolföretag trots sin ofta stora marknadsandel ej räknas till de marknadsdominerande är att deras produkter är så substituerbara.

Det är ej möjligt att ange någon direkt marknadsandel som ett företag måste inneha för att räknas som marknadsdominerande. Detta beror bl a på svårigheten att ange den relevanta marknaden samt att rätt uppskatta produktens substituerbarhet.

En fråga som uppkommer i detta sammanhang är om innehavet av en välkänd märkesvara kan sägas skapa en dominerande ställning. Som redan i viss mån framgått¹⁾ kan leverantörer av välkända märkesvaror ha en sådan ställning. När så är förhållandet får dock bedömas från fall till fall. Leveransvägran av marknadsdominerande företag har prövats av NFR och MD endast ett fåtal gånger.

NFR 1956 nr 10. Sockerbolaget, som vid den här aktuella tidpunkten var den enda sockertillverkaren i Sverige och dessutom intill 1956 ensamimportör av socker, levererade socker endast till gros-

1) Se ovan s 46 ff.

sister och fabrikanter. Man vägrade därför att leverera till AB Hemköp trots att deras inköp skulle bli lika stora som medelgrossistens. NO gjorde gällande att detta måste anses medföra skadlig verkan enligt KBL. Sockerbolaget förklarade sig då villiga att leverera även till andra än grossister och fabrikören bara inköpen hölls över en viss nivå. En viss prisdifferentiering så att varje kundkategori fick bära sin kostnad skulle eventuellt införas. NO återkallade då sitt yrkande hos NFR som avskrev målet.

NFR 1958 nr 1. AB Åtvidabergs industrier och AB ADDO vägrade att leverera reservdelar till vissa av sina kontorsmaskiner till reparationsverkstäder som ej var knutna till bolagen. NO hemställde att NFR skulle undanröja den skadliga verkan som uppstod genom denna leveransvägran. NFR konstaterade inledningsvis att den starka ställning som Åtvidaberg och ADDO hade på den svenska kontorsmaskinmarknaden var en omständighet som särskilt borde beaktas när det gällde frågan om leveransvägran medförde skadlig verkan enligt KBL. Man konstaterade att en sådan restriktivitet som bolagen tillämpade vid försäljningen av reservdelar var ägnad att ogynnsamt påverka prisbildningen på service- och reparationsarbeten. Man ansåg dock ej att påverkan på prisbildningen i det aktuella fallet var sådan att det uppfyllde rekvisitet i 5§ KBL. När det gäller frågan om leveransvägran försvårade annans näringsutövning konstaterade NFR att eftersom bolagen endast levererade till verkstäder som var knutna till dem så förelåg inget missgynnande av vissa fristående företagare. Däremot kunde i vissa andra mer speciella fall vissa negativa verkningar förekomma.¹⁾ NFR ansåg dock att dessa negativa verkningar uppvägdes av fördelarna med den ifrågavarande organisationen bl a att personal och verkstäder har speciell utbildning och utrustning. NO:s talan lämnades alltså utan bifall.

1) Det är vanligt att ett företag och en reparationsfirma upprättar ett servicekontrakt för viss tid. Reparationsfirman åtar sig då reparationerna av samtliga företagets maskiner. Det måste anses försvårande för en reparationsfirma att ej kunna erhålla reservdelar till maskiner av visst fabrikat.

Intressant är NFR:s konstaterande att eftersom någon diskriminering av fristående företagare ej förelåg så kunde inga anspråk på leverans grundas härpå. Enligt Bernitz¹⁾ är detta förhållande av stor betydelse för fallets utgång. Så vitt jag förstår har dock andra omständigheter haft större betydelse. Visserligen torde det vara så att diskriminering vid leveransvägran ofta lättare medför att skadlig verkan anses föreligga men det är ju ingen förutsättning för detta. NFR går ju också in på frågan om skadlig verkan ändå kan anses föreligga. Jag menar att huvudanledningen till att NFR godtog säljvägran var att man ansåg att reparationsrörelsen var organiserad på ett för konsumenterna och ur ekonomisk synvinkel klokt sätt, vilket medförde att säljvägran ej kunde anses ur allmän synpunkt otillbörlig.²⁾

Man bör när det gäller detta fall även observera att bolagen var att betrakta som ensamförsäljare endast när det gäller reservdelar till sina egna maskiner, däremot ej på hela kontorsmaskinmarknaden även om de även här hade en stark ställning. Här uppkommer problemet att avgöra vilken marknad som skall anses relevant när det gäller att avgöra om bolagen hade dominerande ställning eller ej. NFR verkar vara böjd för att anse reservdelsmarknaden avgörande. Fallet visar vilka stora svårigheter som kan uppstå när man skall ange den relevanta marknaden.³⁾

Av rättsfallet kan även vissa slutsatser angående tillåtligheten av selektiv försäljning dras. Denna fråga kommer att behandlas i ett senare avsnitt.⁴⁾

1) Berg-Bernitz s 35 f.

2) Jfr Martenius s 147 ff.

3) Jfr Berg-Bernitz s 67 f. Man tar dock bara upp vilka varor marknaden skall anses omfatta, ej marknadens geografiska storlek.

4) Se nedan s 65 ff.

3.5.7. Vägran att leverera till företag till vilka man tidigare levererat

Det finns en tendens i praxis att bedöma säljvägran till företag man tidigare levererat till strängare än säljvägran till andra företag.¹⁾

I det ovan refererade fallet NFR 1967 nr 3 (Life-TeX Balsam)²⁾ konstaterade NFR bl a att det företag som vägrats leveranser hade erhållit sådana tidigare under mer än ett och ett halvt år. Med hänsyn till bl a detta ansåg NFR att leveransavstängningen ej var godtagbar ur allmän synpunkt.

Det finns flera skäl till att man bedömer säljvägran i här behandlade fall strängare än en vägran att uppta en ny affärsförbindelse. I litteraturen har bl a nämnts att parterna i dessa fall normalt räknar med att deras affärsförbindelse skall fortsätta och att en leveransavstängning därför kan uppfattas som en sanktion, exempelvis p g a ogillande av köparens prispolitik.³⁾ Vidare kan man förmoda att NFR/MD anser det mindre ingripande att ålägga någon att leverera till en tidigare kund jämfört med att ålägga någon att uppta en ny affärsförbindelse.

3.5.8. Vissa huvudtyper av tillåten säljvägran

Den tidigare genomgången av praxis från NFR och MD kan måhända ge intrycket att säljvägran normalt sett är otillåten. Som ovan angetts är dock huvudprincipen den motsatta. Det borde därför egentligen vara helt onödigt att ange några huvudtyper av tillåten säljvägran. För att ge en klarare bild av läget skall ändå vissa sådana anges.

1) Bernitz, Konkurrens och priser i Norden s 180 f.

2) Ovan s 47.

3) Bernitz, Svensk konkurrensbegränsningsrätt s 339.

3.5.8.1. Krav på viss ordersumma eller orderstorlek

Det torde stå helt klart att en leveransvägran som är motiverad av att köparens ordersumma eller orderstorlek ej är tillräckligt stor för att försäljningen skall bli lönsam ej anses medföra skadlig verkan. I förarbetena till KBL¹⁾ uttalas att det i princip bör anses stå en säljare fritt att själv välja sina försäljningsmetoder och därmed i viss omfattning även sin kundkrets efter vad han bedömer som förmånligast ur sin speciella synpunkt. Ofta är det också så att leveransvägran när det gäller mycket små leveranser till små företagare ej anses ur allmän synpunkt otillbörliga.²⁾

Av motsvarande skäl torde även en vägran att leverera till köpare utanför ett visst geografiskt område anses godtagbar. Det torde nämligen stå varje näringsidkare fritt att själv bestämma vilken omfattning hans rörelse skall ha.

3.5.8.2 Leveransvägran på grund av bristande leveranskapacitet

Helt naturligt kan en företagare vägra leverans om vägran beror på bristande leveranskapacitet. Vissa problem kan dock uppstå om leveranskapaciteten sjunker så att leverantören därför måste vägra gamla kunder leverans. Enligt förarbetena³⁾ kan det då godtas att leverantören i första hand levererar till sina gamla kunder. Vissa större företag kan dock ibland anses skyldiga att i dylika situationer genomföra en kvotering mellan sina kunder.⁴⁾

1) SOU 1955:45 s 127.

2) Se ovan s 44.

3) SOU 1951:27 s 451.

4) Berg-Bernitz s 33

3.5.8.3. Selektiv försäljning i egentlig mening

Begreppet selektiv försäljning har i doktrinen definierats som "sådana distributionsekonomiskt motiverade former av kundbegränsning som föreligger när leverantören efter eget bedömande men med följdriktig tillämpning av generella urvalsgrunder utväljer ett begränsat antal avnämare för viss produkt".¹⁾ Under denna definition faller i princip även de typer av tillåten säljvägran som behandlats i avsnitt 3.5.8.1. och 3.5.8.2. Från dessa typer bortses i detta avsnitt.

I princip bedöms en leveransvägran som är grundad på en selektiv försäljningspolitik enligt samma principer som annan säljvägran. En konsekvent genomförd selektiv försäljningspolitik kan dock medföra att en leveransvägran som är grundad på denna ej anses otillbörlig ur allmän synpunkt.

En ganska omfattande redogörelse för motivuttalanden angående selektiv försäljning ges i Berg-Bernitz, Fritt kundval eller leveranstvång.²⁾ Sammanfattningsvis kan sägas att man i förarbetena i princip godtar säljvägran som grundas på en konsekvent genomförd selektiv försäljningsmetod.³⁾

NFR har i några fall prövat om selektiv försäljning kan anses medföra skadlig verkan enligt KBL. Ett av dessa fall är det tidigare refererade Sundsvalls-fallet (NFR 1958 nr 14). En av Sparköps fem leverantörer, Hakonbolaget, hävdade inför NFR att det skulle strida mot bolagets idéprogram att uppta Sparköp som kund. Programmet gjorde skillnad mellan medlemmar/delägare och kunder. Som medlemmar antogs bara köpmän med välskötta affärer. Bolaget levererade även till andra än medlemmar om dessa bedrev verksamhet i former som ej stred mot idéprogrammet. Ett av kraven på en kund var att han skulle driva en öppen butik. Att leverera till Sparköp, ett hemköpsföretag, skulle alltså strida mot idé-

1) A.a. s 49, SOU 1966:48 s 108.

2) S 50 ff.

3) A.a. s 53 f.

programmet. NFR konstaterade först att de fyra övriga företagens leveransvägran medförde skadlig verkan. När det gällde Hakonbolagets vägran medgav man att de inskränkningar i urvalet av detaljister som bolaget gjort kunde leda till kostnadsbesparingar i varudistributionen. NFR menade dock att man i detta fall borde bedöma leveransvägran mot bakgrund av de allmänna reaktioner från enskilda detaljhandeln som förekom mot företag av Sparköps karaktär. Det skulle med hänsyn till detta ha varit stor risk att de övriga företagens kunder skulle ha övergått till Hakonbolagen om ej även detta företag tvingats leverera till Sparköp. Man ansåg att Hakonbolagets olägenheter vid ett leveransföreläggande var ringa jämfört med de olägenheter som skulle ha uppstått om bolaget ej ansågs skyldigt att leverera.

Utgången av fallet visar att ett selektivt försäljningssystem ej alltid godtas.¹⁾ Fallet är dock rätt speciellt eftersom urvalskriteriet var mer av ideologisk än företagsekonomisk art. Det förhållandet att det var hela fem leverantörer som vägrade leverera får nog också anses ha spelat en stor roll. Dessutom var det fråga om leveransvägran till ett lågprisföretag vilket normalt anses särskilt allvarligt. Riktprisutredningen yttrade i sitt betänkande från 1966, alltså efter Sundsvalls-fallets avgörande, att "utredningen utgår från att selektiv försäljning som grundas på återförsäljarens prispolitik inte utgör ett godtagbart skäl för leveransvägran, även om försäljningssystemet skulle vara i och för sig konsekvent uppbyggt". Denna åsikt anser utredningen vara en nödvändig följd av bruttoprisförbudet.²⁾

1) Se även BIVA-målet (NFR 1970 nr 2). NFR konstaterade där att de leveransvägrande företagens försäljningssystem var uppbyggda efter företagsekonomiska grunder och tillämpades konsekvent. Motsvarande gällde för andra bilhandlare. Systemet medförde att varje bilmärke i stort sett hade sin egen försäljningsorganisation vilket medförde att nya distributionssystem och företagsformer motverkades. Detta ansågs principiellt som en olägenhet som skulle kunna motivera åtgärder i syfte att skapa i större eller mindre utsträckning öppna distributionssystem och därigenom öka förutsättningarna för inommärkeskonkurrens. NFR tog dock aldrig slutlig ställning till frågan om leveransvägrans tillåtlighet utan man beslutade att ytterligare utredning skulle ske. Ärendet avskrevs senare då företagen åtog sig att leverera till BIVA.

2) SOU 1966:48 s 108.

Det finns dock fall där NFR har godtagit selektiv försäljning. I Master-fallet¹⁾ yttrade NFR att selektiv försäljning icke i och för sig kan bedömas som skadlig utan måste som andra konkurrensbegränsningar bedömas efter sina verkningar i det särskilda fallet.²⁾ I detta fall där det var fråga om en vara av viss exklusiv prägel ansågs det naturligt med en begränsning av kundantalet. Selektiv försäljning torde generellt anses mindre skadlig när det gäller mer exklusiva varor.³⁾ Masters leveransvägran framstod som ett led i den kundbegränsning företaget brukade tillämpa. Leveransvägran kunde då ej, när icke allmänna konkurrenssynpunkter särskilt talade däremot, anses medföra skadlig verkan. Med allmänna konkurrenssynpunkter torde menas exempelvis sådana synpunkter som medförde att leveransvägran i Sundsvalls-fallet ansågs medföra skadlig verkan. Däri skulle alltså ligga en vink om att utgången skulle ha blivit en annan om köparen drivit en aktiv priskonkurrens.⁴⁾

När det gäller försäljningen av mer komplicerade varor är det vanligt att leverantören uppställer ett krav på att återförsäljaren skall hålla en viss servicenivå. Martenius menar⁵⁾ att ett sådant krav, om det klart framstår som motiverat, inte torde komma att föranleda något ingripande enligt KBL. Han stöder sig på NFR:s uttalanden i Åtvidabergs-fallet⁶⁾ där man åtminstone delvis godtog Åtvidabergs och Addos argumentering att deras leveransvägran motiverades av att handhavandet av de komplicerade reservdelar det här var fråga om krävde särskilt väl utrustade verkstäder och välutbildad personal.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att leveransvägran som grundas på en selektiv försäljningsmetod bedöms enligt samma huvud-

1) NFR 1963 nr 6, refererat ovan s 47.

2) Jfr ovan s 41 ff.

3) Se från NO-praxis bl a NO 1959 nr 6 och NO 1959 nr 8.

4) Bernitz, Svensk konkurrensbegränsningsrätt s 394.

5) S 148.

6) NFR 1958 nr 1, refererat ovan s 61 f.

principer som annan säljvägran. Leveransvägran medför dock i dessa fall ofta ej skadlig verkan då den ej anses ur allmän synpunkt otillbörlig. Leveransvägran till priskonkurrerande företag anses däremot troligen medföra skadlig verkan även om den motiveras av en selektiv försäljningspolitik. Även i vissa andra fall torde här behandlad säljvägran anses medföra sådan verkan, exempelvis säljvägran av ensamförsäljare.

3.6. Köpvägran

Liksom säljvägran kan köpvägran medföra skadlig verkan enligt KBL. Köpvägran är dock betydligt ovanligare än säljvägran. Huvudregeln är givetvis att det står en köpare fritt att välja vilket företag han skall köpa av. I vissa situationer kan dock en köpvägran tänkas medföra skadlig verkan. Frågan har prövats av NFR (NFR 1966 nr 3).¹⁾ Vin- och Spritcentralen vägrade att från en generalagent för vissa sydafrikanska vin- och spritexportörer inköpa sydafrikanska vin- och spritdrycker. Generalagenten vände sig till NO och anförde att köpvägran måste anses medföra skadlig verkan enligt KBL. NO avskrev dock ärendet med motiveringen att köpvägran ej medförde någon ur allmän synpunkt otillbörlig skadeverkan. Generalagenten förde då själv talan inför NFR. NFR anförde att man i detta fall främst måste fästa avseende vid de allmänna konkurrenssynpunkter som ligger till grund för KBL, d v s att lagen i första hand skall främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet. Vin- och Spritcentralens åtgärd att stoppa inköpen av sydafrikanska spritdrycker kunde inte anses i beaktansvärd mån påverka konkurrensen på vin- och spritområdet och därmed vara till olägenhet för konsumenterna. Köpvägran ansågs därför ej på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt försvåra generalagentens näringsutövning.

Av fallet kan man säkert dra slutsatsen att köpvägran oftast ej anses medföra skadlig verkan. När det gäller varuområden där det redan finns ett relativt stort antal tämligen substituerbara

1) Se även NFR 1959 nr 9, ovan s20.

varor torde det vara tämligen sällsynt att en köpvägran i beaktansvärd mån påverkar konkurrensen till nackdel för konsumenterna. Man bör dock vara försiktig i sina slutsatser eftersom Vin- och Spritcentralen fått sin ställning som enda tänkbara köpare av vin- och spritdrycker p g a särskilda stadganden. Vid stiftandet av denna specialreglering torde man ha utgått från att Vin- och Spritcentralen ej skulle behöva handla från alla importörer av vin- och spritdrycker. Man kan dock tänka sig vissa situationer när köpvägran skulle kunna anses medföra skadlig verkan. Ett sådant fall är när flera köpare avbryter sina förbindelser med en viss leverantör p g a att denne säljer till företag som dessa köpare ogillar.¹⁾

1) Jfr Martenius s 159 och NFR 1959 nr 5.

4. FINNS NÅGON ALLMÄN CIVILRÄTTSLIG KONTRAHERINGSPLIKT?

4.1. Motiven bakom reglerna om kontraheringsplikt

Som framgår av redogörelsen ovan föreskrivs kontraheringsplikt i en mängd situationer med inbördes mycket litet samband. De flesta av dessa situationer har dock ett gemensamt. Den som åläggs kontraheringsplikt har en sådan rättsligt skyddad eller marknadsdominerande ställning att samhället eller enskilda personer eller företag kan komma i ett beroendeförhållande av den ålagde. Huvudmotivet till stadganden om kontraheringsplikt tycks alltså vara att stödja den beroende parten i ett beroendeförhållande. Detta och andra motiv till kontraheringsplikt skall här närmare granskas.

4.1.1. Kontraheringsplikt till stöd för beroende part

Som nyss nämnts är det gemensamma för de flesta fall där kontraheringsplikt stadgas att någon person eller företag har en sådan marknadsdominerande ställning att andra därigenom kommer i ett beroendeförhållanden till denne. I vissa fall kan dock ett sådant beroendeförhållande föreligga trots att den person eller det företag andra är beroende av ej har någon dominerande ställning.

Att beroendeförhållanden har ansetts motivera stadganden om kontraheringsplikt visar uttalanden i förarbeten.¹⁾ Det finns också, som nämnts ovan,²⁾ exempel på att stadganden om kontraheringsplikt upphävts till följd av att något dominerande företag och således ej heller något beroendeförhållande längre finns på marknaden.

De beroendeförhållanden som lagstiftaren funnit motivera kontraheringsplikt är av flera olika slag. I ett flertal fall är det fråga om att garantera enskilda personer möjlighet att köpa

1) Se ex prop 1970:175 s 6.

2) S 5 f.

eller utnyttja ett dominerande företags eller persons varor resp tjänster. Till denna grupp hör bl a de fall av kontraheringsplikt som ovan presenterats i avdelningarna 2.1., 2.2. och 2.4. Hit hör också den kontraheringsplikt för fastighetsägare som gäller vid lägenhetsbyten. Detta är också ett exempel på ett fall där ett starkt beroendeförhållande kan föreligga utan att det krävs någon marknadsdominerande ställning.

De stadganden som tillhör denna grupp är av samma natur som annan lagstiftning till skydd för den svagare parten i ett avtalsförhållande t ex KKL och AvbL. Ofta utgör de ett komplement till andra inskränkningar i avtalsfriheten, kanske framför allt till olika prisregleringsstadganden. Kontraheringsplikten ökar normalt den faktiska valfriheten för den beroende parten men inskränker den i motsvarande mån för motparten. Vanligen är denna faktiska påverkan ganska ringa eftersom de flesta avtal på vilka stadganden av denna typ är tillämpliga skulle ha kommit till stånd oavsett om kontraheringsplikt rådde eller ej.

Kontraheringsplikt har även stadgats i enskilda företags och näringsidkares intresse. Exempel på detta är, förutom de i föregående stycke nämnda stadgandena, i viss mån även det i 5§ KBL angivna fallet att säljvägran kan ha skadlig verkan om det medför att ett företags näringsutövning hindras eller försvåras. Tvångslicensreglerna i 46 och 48 §§ PatL och 28 §, st 1 ML hör också delvis hit.

4.1.2. Kontraheringsplikt till stöd för medborgarnas gemensamma bästa

Kontraheringsplikt stadgas ibland för att möjliggöra och underlätta olika åtgärder till medborgarnas gemensamma bästa. Exempel på ett stadgande med detta syfte är 5§ KBL. KBL:s syfte är enligt dess 1§ att "främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet". Förhandling enligt 5§ kan bara tillgripas om en konkurrensbegränsning är ur allmän synpunkt otillbörlig.

Den kontraheringsplikt som 5§ KBL medför stadgas alltså för att skapa förutsättningar för uppnåendet av vissa mål som anses viktiga för samhället som helhet t ex ekonomisk expansion och låga priser.

Inom fastighetsrätten finns också flera bestämmelser som tillhör denna grupp t ex reglerna om kommuns förköpsrätt och stadgandena om tvångsdeltagande i gemensamhetsanläggningar. Dessa regler syftar till att möjliggöra genomförandet av en ur allmän synpunkt lämplig markanvändning. Motsvarande tankegång ligger också bakom flera av tvångslicensreglerna inom immaterialrätten.

Det beroende de här aktuella stadgandena syftar till att lindra är ej så direkt som det som behandlats i 4.1.1. Stadgandena behöver ej heller öka valfriheten för någon enskild part men de kan göra det. Normalt innebär de också större ingrepp i den faktiska valfriheten för dem som ålagts kontraheringsplikt än de i föregående stycke behandlade stadgandena.

4.1.3. Likabehandlingsprincipens betydelse

Enligt den kommunala likställighetsprincipen gäller att en kommuns medlemmar är berättigade att på likformiga villkor utnyttja av kommunen inrättade företag. Detta innebär att en förmån som ges till vissa kommunmedlemmar även skall ges till andra. Principen innefattar därmed ett krav att de kommunala anstalterna skall ha viss kapacitet. Vissa undantag från detta finns dock. För de kommunala anstalterna exempelvis gasverk, elverk, renhållningsorganisationer och va-anläggningar medför alltså principen att kontraheringsplikt i praktiken råder oavsett om specialstadganden finns.

Likställighetsprincipen gäller inte för statliga verk och bolag, men förvaltningsmyndigheter anses ändå skyldiga att prestera på lika villkor.¹⁾ Undersökningen ovan visar att kontraheringsplikt

1) Se t ex JO:s ämbetsberättelse 1973 s 486.

i mycket stor utsträckning råder för statliga verk och bolag. Specialbestämmelserna innehåller dock oftast inga bestämmelser om att de statliga bolagen skall upprätthålla viss kapacitet.

4.1.4. Kontraheringsplikt motiverad av säkerhetsskäl

Kontraheringsplikt föreskrivs i vissa situationer av säkerhetsskäl. Föreskrifterna att lots skall anlitas i vissa fall, att fastighetsägare skall låta sota med vissa tidsintervall och att motorfordon skall besiktigas hos Svensk Bilprovning är exempel på detta.

Kontraheringsplikten vid sotning och kontrollbesiktning av motorfordon är tvådelad. Dels gäller kontraheringsplikt för fastighets- och fordonsägaren mot skorstensfejarmästare resp Svensk Bilprovning, dels gäller kontraheringsplikt för de sistnämnda mot fastighets- resp fordonsägaren. Det är givetvis bara i den förstnämnda situationen som plikten är motiverad av säkerhetsskäl. I det andra fallet är motivet att söka i det starka beroendeförhållandet.

4.1.5. Kontraheringsplikt motiverad av hälsovårds- och miljöskäl

Kontraheringsplikt motiveras i vissa fall även av hälsovårds- och miljöskäl. Exempel på detta är tvånget för fastighetsägare att ansluta sig till avloppsanläggning och att ingå avtal om sophämtning. Motsvarande kontraheringsplikt för va-anläggnings huvudman och för renhållningsföretag motiveras dock av fastighetsägarnas beroende av dessa.

4.2. Rättspraxis

Rättspraxis ger ett om·än svagt stöd för påståendet att en viss civilrättslig kontraheringsplikt utan lagstöd erkänns i vårt land.

Påståendet grundas i stort sett endast på det ovan refererade fallet NJA 1948 s 513.¹⁾ HD konstaterar i denna dom att arten och omfattningen av murareförbundets verksamhet medför att murare är väsentligen beroende av att vara medlemmar i förbundet för att erhålla arbete och därmed pengar för sitt uppehälle. Med hänsyn till detta och till att avdelningen enligt dess och förbundets stadgar skall vara öppen för alla ansågs avdelningen ej kunna neka murare som uppfyllde vissa kvalifikationer inträde.

Såvitt jag kan förstå måste HD:s uttalande innebära att man erkänner en princip om att en part som är väsentligen beroende av möjligheten att ingå avtal med en annan part också har rätt att ingå detta avtal. Om HD ej är beredd att erkänna denna princip hade det varit naturligare att domen enbart motiverats med att murareförbundet enligt sina stadgar står öppet för alla.

En annan fråga är om ovanstående princip kan anses gälla även inom andra områden än föreningsrätten. Vissa anser så vara fallet.²⁾ Eftersom ett lika väsentligt beroende som det som bidragit till (ev. bestämt) utgången av fallet kan uppkomma på många andra områden är denna slutsats naturlig.

Däremot torde man få vara försiktig när det gäller att dra några slutsatser om hur starkt beroendet måste vara för att medföra kontraheringsplikt. HD använder i sin dom skrivningen "väsentligt beroende". Något totalt sådant är tydligen ej behövligt.

1) Ovan s 16.

2) Se exempelvis Rodhe i SvJT 1951 s 597; Nial, Från individualism till kollektivism, Juridiska fakultetens minnesskrift s 199; Vahlén, Avtal och tolkning s 12.

Man måste dock konstatera att beroendet ligger inom ett för en enskild person ytterst betydelsefullt område. Rättsfallet torde därför bara indikera att kontraheringsplikt råder vid beroenden inom sådana områden.

HD har redan i ett tidigare fall, NJA 1946 s 695, ålagt ett företag kontraheringsplikt. Omständigheterna i fallet var följande. I Kungl kungörelse ang behörighet att vid elektriska starkströmsledningar utföra installationsarbeten stadgas bl a att leverantör av elektrisk ström äger föreskriva att installationsarbeten på elanläggningar ej får utföras av annan än den som förutom behörighetsbevis som installator även innehar av strömleverantören meddelad entreprenörsrätt. Sådan entreprenörsrätt får dock ej vägras person som uppfyller vissa krav.

Ett kraftbolag nekade en behörig installatör sådan entreprenörsrätt trots att han uppfyllde villkoren för att erhålla den. Sedan HD konstaterat dessa fakta uttalade man att entreprenörens verksamhet ej heller utförts på ett sådant sätt att entreprenörsrätt därför kunde vägras honom. Bolaget ålades därför vid vite att meddela entreprenören sådan rätt om han ansökte därom.

Jag kan dock inte se att detta fall indikerar att man skulle erkänna att någon kontraheringsplikt utan lagstöd existerar.¹⁾ Såvitt jag kan se har HD bara tillämpat de speciella regler som var tillämpliga på fallet. En annan sak är att dessa regler innehöll ett stadgande om kontraheringsplikt.

Av visst intresse är även NJA 1970 s 394.²⁾ JustR Ulveson uttalade där i ett sårvtum att många föreningar numer spelar en stor roll för friluftslivet. Medlemskap i en båtklubb är för många i Stockholmstrakten en förutsättning för att kunna erhålla brygg- och varvsplats och är sålunda ett villkor för att man skall kunna hålla sig med båt. Med hänsyn till de väsentliga värden även av ekonomiskt slag som medlemskapet i en båtförening därför för med sig bör en domstol kunna pröva inte bara om

1) Jfr Bernitz, Svensk och internationell marknadsrätt, 2 uppl s 94.

2) Se ang detta fall Hemström, Uteslutning ur ideell förening särskilt s 30 f, 167 ff.

en eventuell uteslutning strider mot formellt riktig ordning utan även om den eljest är uppenbart obillig.

I detta uttalande tycker jag att man kan spåra en vink om att ett beroendeförhållande ej behöver föreligga på ett alltför väsentligt område för att en uppenbart obillig uteslutning skall anses ogiltig. Motsvarande tankegång kan få betydelse även när det gäller rätt till inträde. Man bör dock observera att Ulveson särskilt anger att beroendeförhållanden av ekonomiskt slag kan motivera dylika regler.¹⁾

Såvitt jag kan finna måste praxis sägas om än svagt stödja principen att kontraheringsplikt utan lagstöd kan råda om en part är väsentligen beroende av att kunna ingå avtal med en annan. Beroendet måste med största sannolikhet ha ekonomisk betydelse. Stöd för att sådan kontraheringsplikt kan råda även på andra skäl saknas dock.

4.3. Uttalanden i doktrinen

4.3.1. Sverige

Flera författare slår fast att avtalsfrihet som huvudregel gäller men uppmärksammar att undantag från denna regel i många fall föreligger.²⁾

Bland de lite äldre uttalandena kan nämnas Bergendals vid nordiska juristmötet 1931.³⁾ Han anser att det är tänkbart att det ömsesidiga beroendet på vissa områden, i synnerhet genom vissa rättssubjekts förmåga att inverka på andras ekonomiska verksamhet, kan stegras så långt att man icke vidare kan upprätthålla friheten att icke sluta avtal, åtminstone för vissa subjekt.

1) Jfr Hemström a.a. s 219.

2) Se exempelvis Vahlén, Avtal och tolkning s 12 f.

3) Bojkott ur rättslig synpunkt, Femtionde nordiska juristmötet 1931 s 105.

Rodhe anger i en rättsfallsöversikt i SvJT¹⁾ i anslutning till NJA 1948 s 513 att det finns en tendens i nutidens rätt att anta att den som har ett faktiskt monopol är skyldig att sluta avtal med den som så önskar.

Nial har uttalat²⁾ att avtalstvång råder för företag som har rättsligt monopol. Han anser att detta är en naturlig konsekvens av monopolställningar. Vidare ifrågasätter han om avtalstvång inte också råder för företag som har en mer eller mindre faktisk monopolställning. Som exempel anges säljvägran av marknadsdominerande företag och att fackföreningar ej utan särskilda skäl kan vägra arbetare inträde. Nial antar vidare att ett avtalstvång kan tänkas utveckla sig även när det inte gäller så vitala intressen som en persons möjligheter att försörja sig.

Mycket intressanta är de direktiv som gavs till den utredning som avgav förslag om regler mot rasdiskriminering.³⁾ I dessa direktiv uttalades att inom den serviceverksamhet som bedrivs i statlig eller kommunal regi gäller en likabehandlingsprincip. Så är också fallet när det gäller privata serviceföretag som är underkastade tillståndstvång och som står under statlig tillsyn. Dessa uttalanden måste innebära att man anser att kontraheringsplikt råder inom dessa områden. När det gäller privata företag uttalades att det i praxis finns "vissa avgöranden som tyder på att domstolarna även utan uttryckligt stöd i lag utgår från att ett företag med faktisk monopolställning inte godtyckligt får avvisa personer som vill anlita företaget.

Bernitz slår fast⁴⁾ att kontraheringsplikt i betydande utsträckning råder för företag som har en etableringsrättsligt skyddad ställning. När ett företag har rättsligt monopol föreligger normalt kontraheringsplikt. Om även faktisk monopolställning medför kontraheringsplikt anser Bernitz vara tveksamt, men han menar

1) SvJT 1951 s 597.

2) Nial, Från individualism till kollektivism, Juridiska fakultetens minnesskrift s 198.

3) 1967 års Riksdagsberättelse s 64 ff.

4) Svensk och internationell marknadsrätt, 2 uppl s 93 f.

att NJA 1948 s 513 torde tyda på att domstolarna är beredda att erkänna en sådan princip.

I ett senare arbete¹⁾ har uttalandena förtydligats. När det gäller rättsliga monopol anser Bernitz att en på avtalsrättsliga principer grundad regel om kontraheringsplikt torde gälla om inget speciellt talar däremot.²⁾ Som stöd anføres bl a Strömbergs konstaterande att kontraheringsplikt i viss utsträckning råder för offentliga anstalter även utan lagstöd.³⁾ Bernitz anser också⁴⁾ att kontraheringsplikt utan lagstöd råder i vissa fall utan att någon etableringsrättsligt skyddad ställning är för handen. Han uppställer som huvudregel att kontraheringsplikt torde "kunna antas föreligga med hänsyn till den huvudsakliga avsaknaden av alternativ för näringsidkare och konsumenter när företag som har starkt dominerande ställning omhänderhar viktiga varuförsörjnings- eller serviceuppgifter vägrar affärsförbindelse på normala villkor utan godtagbar motivering". Enligt Bernitz finns skäl att vidareutveckla denna princip så att kontraheringsplikt anses råda även om en näringsidkare som tillhandahåller varor och tjänster till allmänheten i standardiserade former utan saklig grund vägrar tillhandagå viss konsument. Som villkor uppsätts dock att näringsidkarens handlande skall orsaka väsentliga svårigheter att förvärva varan eller få tjänsten utförd.⁵⁾

4.3.2. Norge

I norsk rätt anses kontraheringsplikt råda i vissa fall. Arnholm⁶⁾ menar att en sådan plikt kan föreligga i vissa fall

1) Svensk konkurrensbegränsningsrätt, stencil 1974 s 140 ff.

2) A.a. s 145 f.

3) Strömberg, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare, ak avh, Lund 1949 s 123.

4) Svensk konkurrensbegränsningsrätt, s 148.

5) A.a. s 149.

6) Privatrekt II, Oslo 1964, s 86 ff.

där någon utbjuder sina tjänster till allmänheten och det ej finns någon saklig grund att vägra ingå avtal. Som exempel anförs att restauranger och bussbolag har kontraheringsplikt. Däremot anses icke en advokat ha sådan plikt om detta ej medför att klienten ej kan få någon juridisk hjälp. Som skäl anförs att uppdraget i detta fall är så personligt färgat.

Avtalsfrihetens andra sida, friheten att bestämma avtalets innehåll, har behandlats av Kristen Andersen.¹⁾ Han behandlar dock ej frågan om kontraheringsplikt.

Den norska praxis som utbildats i anslutning till de konkurrensbegränsningsrättsliga reglerna om kontraheringsplikt innebär i stort sett att samma förfaranden anses otillåtna som i Sverige.²⁾

4.3.3. Danmark

I dansk doktrin har frågan om kontraheringsplikt diskuterats av bl a Ussing³⁾ och Hjejle⁴⁾. Ussing menar att en förpliktelse att sluta avtal troligen existerar även utan lagstöd om sådana särskilda förhållanden är för handen att den allmänna uppfattningen är att kontraheringsplikt bör råda.

Hjejle anför att en näringsidkare som ej har någon monopolställning normalt fritt kan avgöra vilka han önskar ingå avtal med.⁵⁾ En näringsidkare som har monopolställning är däremot enligt praxis tvungen att prestera om ej andra omständigheter särskilt motiverar detta.

Från senare tid finns Koktvedgaards omfattande bok Kontraheringspligt. Boken behandlar endast sådan kontraheringsplikt som ej direkt föreskrivits i lag. Kontraheringsplikt grundad på kon-

1) Kjøpsrett, 2 uppl, Oslo 1965, s 17 ff.

2) Bernitz, Konkurrence og priser i Norden, s 174 f.

3) Aftaler paa formuerettens omraade, s 98 f.

4) Kontraheringspligt, i Festskrift för Ussing, s 150 ff.

5) A.a. s 153 ff.

kurrensbegränsningsregler behandlas dock eftersom sådan plikt inte direkt föreskrivits i den danska konkurrensbegränsningslagstiftningen. Som huvudregel på detta område gäller att man icke kan neka att ingå avtal när motparten har ett väsentligt, berättigat och förvärvsmässigt intresse av att ett avtalsförhållande etableras.¹⁾ Enligt Bernitz²⁾ överensstämmer dansk praxis på detta område i stort sett med den svenska. Koktvedgaard konstaterar också att det finns en plikt för fackliga organisationer att uppta nya medlemmar.³⁾ Sammanfattningsvis anför⁴⁾ att kontraheringsplikten som den utformats i praxis verkar som ett skydd för medborgarna när dessa utövar eller försöker att utöva sin förvärvsverksamhet. Det är förvärvsmässiga intressen som har ansetts motivera kontraheringsplikt, aldrig ideella. Vidare skall intresset vara väsentligt och berättigat. Vilka situationer som uppfyller dessa krav bedöms efter en konkret värdering.

4.3.4. Finland

Även i finsk rätt gäller avtalsfrihetens princip. Kivimäki-Ylöstalo⁵⁾ anger dock att inskränkningar i denna frihet gäller för vissa offentliga anstalter såsom posten och telegrafverket samt även för vissa monopol och därmed jämförliga företag som apotek, restauranger och hyresåkare.

4.3.5. Tyskland

Inom tysk doktrin har bland många andra Larenz⁶⁾ diskuterat frågan om kontraheringsplikt. Han slår fast att som huvudregel

1) Kontraheringsplikt s 186 f.

2) Konkurrens och priser i Norden s 190.

3) Kontraheringsplikt s 227.

4) A.a. s 259 f.

5) Lärobok i Finlands civilrätt, 1961, s 188, 212.

6) Lehrbuch des Schuldrechts, band I, 10 uppl 1970, s 35 ff.

råder avtalsfrihet. Flera undantag från denna regel gäller dock. För offentliga anstalter t ex järnvägen och posten råder under vissa förutsättningar kontraheringsplikt och detta oavsett om sådan är särskilt stadgad. Kontraheringsplikt kan också råda p g a 826 § BGB. Detta stadgande medför att det är förbjudet att vägra ingå avtal med någon om detta på ett mot goda seder kränkande sätt medför skada för den som nekats ingå avtal. Om så är fallet avgörs av omständigheterna i det enskilda fallet. Vissa tumregler har utbildats i praxis. Slutligen råder också kontraheringsplikt i vissa fall inom ramen för tvångsförvaltningsbestämmelser.

Raiser är kritisk mot Larenz beskrivning av de fall där kontraheringsplikt föreligger.¹⁾ Han anser att i ett land med marknadsekonomi måste avtalsfrihet råda som huvudregel och kontraheringsplikt vara ett undantag som särskilt skall motiveras. Bara i de fall där avtalsfriheten förvänds (verkehrt) så att den leder till en minskning av avtalsfriheten för andra bör lagstiftaren ingripa.²⁾

4.4. Föreligger någon civilrättslig kontraheringsplikt utan lagstöd?

Ovan har konstaterats att det gemensamma för de flesta fall där stadganden om kontraheringsplikt existerar är att man vill stödja den beroende parten i ett beroendeförhållande. Vidare har konstaterats att rättspraxis ger ett svagt stöd för att kontraheringsplikt utan lagstöd råder gentemot enskild part vid starka sådana förhållanden. I doktrinen har ett flertal olika författare givit exempel på situationer då de anser att en sådan kontraheringsplikt finns. Så är också fallet i en del andra länder.

1) I Kartelle und Monopole s 523 ff.

2) A.a. s 534.

Det är givetvis klart att huvudregeln är att avtalsfrihet råder. Avtalsfriheten innebär att båda kontrahenterna fritt skall kunna avgöra om de önskar ingå avtal eller ej. Nuförtiden har dock rent faktiskt ett större tvång att ingå vissa avtal inställt sig.¹⁾ Vidare har utvecklingen gått dithän att ofta bara en avtalspartner kan tänkas. Ett av de grundläggande elementen i avtalsfriheten, rätten att välja avtalspartner, har då försvunnit och i stället har ett beroendeförhållande uppkommit.²⁾ Någon avtalsfrihet föreligger då ej längre för den beroende parten. Även rättspolitiska skäl talar alltså för att en viss kontraheringsplikt råder.

Att beroendeförhållanden anses motivera ingrepp i avtalsfriheten är ingen nyhet i svensk rätt. Redan 1901 infördes ett stadgande om avtals ogiltighet vid s k kreditocker. På senare tid har stora ingrepp till skydd för den svagare avtalsparten ansetts motiverade. En allmän civilrättslig regel om kontraheringsplikt får därför även sägas ligga i linje med utvecklingen inom svensk avtalsrätt. Författaren anser av dessa skäl att kontraheringsplikt i vissa fall finns utan att detta föreskrivits i lag.

Vilken utformning har då denna kontraheringsplikt? Av kravet att det skall gälla ett väsentligt beroende³⁾ följer att oftast endast företag och då sådana med starkt marknadsdominerande ställning kan ha kontraheringsplikt. Vidare torde beroende i det enskilda fallet krävas.⁴⁾ Av kravet på väsentligt beroende följer även att kontraheringsplikt endast råder på områden med någon större allmän betydelse. Det torde också stå främmande för svensk rätt att ålägga någon att ingå avtal på annat än sedvanliga villkor. Kontraheringsplikt torde vidare endast gälla när företagaren har kapacitet att prestera.

1) Nial, Från individualism till kollektivism, Juridiska fakultetens minnesskrift s 198.

2) Raiser, Kartelle und Monopole, s 534.

3) Ovan s 74 f.

4) Jfr Kocktvedgaard, Kontraheringsplikt, s 259 f.

En regel om kontraheringsplikt torde då få ungefär följande utformning: Företag och näringsidkare med starkt dominerande ställning på ur allmän synpunkt betydelsefulla marknader är skyldiga att i mån av kapacitet på sedvanliga villkor ingå avtal med av företaget eller näringsidkaren beroende person eller företag.

För fullständighetens skull skall också nämnas att en kontraheringsplikt utan lagstöd existerar även i ett annat fall. I BrB 16:9 stadgas att näringsidkare som i sin verksamhet diskriminerar någon på grund av hans ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse kan dömas till böter eller fängelse. Detta straffrättsliga förbud motsvaras av en civilrättslig plikt att ej diskriminera någon på angivna grunder.¹⁾

4.5. Kontraheringspliktens sanktioner

Enligt 38§ UL kan domstol vid vite förelägga någon att vidta vissa handlingar. När det gäller säljvägran enligt 5§ KBL stadgas i 21§, st 1 att företagare vid vite kan åläggas att leverera. Den normala sanktionen vid avtalsvägran är alltså vite.

Frågan om avtalsvägran också kan medföra skadeståndsansvar måste besvaras olika från fall till fall. I flera av de författningar som grundar kontraheringsplikt förekommer uttryckliga föreskrifter om att vägran att ingå avtal medför skadeståndsansvar. Saknas sådana föreskrifter medför avtalsvägran normalt ej sådant ansvar. Detta beror på att ren förmögenhetsskada d v s skada som uppstått utan samband med person- eller sakskada som huvudregel ej ersätts i svensk rätt om den ej uppkommit genom brottslig handling. I vissa speciella situationer, t ex vid blockad i rent chikanöst syfte kan dock skadestånd ändå utgå.²⁾ Det är ej heller omöjligt att det i praxis utvecklar sig ett vidgat skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada.

1) Jfr Ljungmans resonemang, SvJT 1950 s 130.

2) Hellner, Skadeståndsrätt, 2 uppl 1973 s 31.

3) Prop 1972:5 s 455.

Vid avtalsvägran av offentliga anstalter är dock möjligheterna att erhålla skadestånd större. När kontraheringsplikt föreligger för sådana, torde det allmänna under vissa omständigheter bli ersättningsskyldigt även om inget särskilt stadgande om detta finns.¹⁾

1) Bengtsson, Skadestånd vid myndighetsutövning, s 98.

Bengtsson tycks dock ha en i jämförelse med den här hävda uppfattningen snävare uppfattning om kontraheringspliktens vidd för vissa offentliga anstalter. I de fall där det enligt Bengtsson är tveksamt om kontraheringsplikt råder men det allmänna har en faktisk monopolställning, anser han dock att det är rimligt att skadestånd ändå utgår, detta med stöd av 3:2 SkL.

Se även Strömberg, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare s 132 f.

CITERAD LITTERATUR

Utredningar:

SOU 1951:27 Konkurrensbegränsning I
1955:45 Konkurrens och priser
1956:25 Upphovsmannarätt
1962:35 Svensk trafikpolitik III
1966:48 Prissamverkan och konkurrens
1969:15 Växtförädlarrätt
1974:83 Generalklausul i förmögenhetsrätten
1975:49 Massmediagrundlag

Ds Ju 1970:3

Ds Jo 1974:11

NU 1963:6

Farledsutredningen, utg av Sjöfartsverket 1973

Propositioner:

Prop 1947:180
1954:20
1956:148
1957:161
1960:167
1963:191
1965:172
1966:40
1967:141
1969:168
1970:57
1970:118
1970:157
1970:175
1971:15
1972:5
1973:123
1975:32
1975/76:81

Utskottsbetänkanden:

L²U 1956:35

Utredningsdirektiv:

Direktiv till utredning ang förbud mot rasdiskriminering,
1967 års riksdagsberättelse s 64 ff.

Övrig litteratur:

Adlercreutz, Avtalsrätt I, 2 uppl 1968

Almén-Eklund, Lagen om avtal, 9 uppl 1968

- " - , Om köp och byte av lös egendom, 4 uppl 1960

Andersen, Kjöpsrett, 2 uppl 1965

Arnholm, Privatrekt II, 1964

Arrfeldt, Rättshjälp, 1973

Bengtsson, Nyttjanderätt till fast egendom, 2 uppl 1976

- " - , Skadestånd vid myndighetsutövning, 1975

Berg-Bernitz, Fritt kundval eller leveranstvång, 1966

Cit: Berg-Bernitz

Bergendal, Bojkott ur rättslig synpunkt, i Förhandlingar inför
inför 50:e nordiska juristmötet 1931

Bernitz, Konkurrens och priser i Norden, 1971

- " - , Lagtolkningsfråga - KBL's tillämplighet i fråga om
konkurrensbegränsande annonsvägran, PKF 1976:6 s 35

- " - , Licensavtal och konkurrensbegränsning. Det svenska
däckdubbsmålet och dess konsekvenser, NIR 1973
s 1 ff.

- " - , Marknadsrätt, ak. avh. 1969

- " - , Svensk konkurrensbegränsningsrätt, opublicerat manu-
skript ingivet vid ansökan om professorstjänst, 1974

- " - , Svensk och internationell marknadsrätt, 2 uppl 1973

- " - , Upplysningspliktens gränser enligt MFL, NIR 1973
s 413 ff.

Gorton, The Concept of the Common Carrier in Anglo-American Law, 1971

Grönfors, Allmän transporträtt, 1 uppl 1965 och 2 uppl 1969

Hammarskjöld, Om fraktaftalet 1886

Hellner, Köprätt, 4 uppl 1974

- " - , Skadeståndsrätt, 2 uppl 1973

Hemström, Uteslutning ur ideell förening, 1972

Hjejle, Kontraheringspligt, i Festskrift för Ussing, 1951

JO:s ämbetsberättelse 1949

- " - 1972

- Kivimäki-Ylöstalo, Lärobok i Finlands civilrätt, 1961
- Koktvedgaard, Kontraheringspligt, 1960
- Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, band I, 10 uppl 1970
- Ljungman, Rec av Nial, Annonssavtalet, SvJT 1950 s 130 ff.
- Martenius, Lagstiftningen om konkurrensbegränsning, 1965,
Cit: Martenius
- Nial, Annonssavtalet 1949
- " , Från individualism till kollektivism - en utvecklings-
linje i avtalsrätten under ett halvt sekel i Minnesskrift
utgiven av juridiska fakulteten i Stockholm, 1957
- " , Svensk associationsrätt, 1975
- Pris- och kartellfrågor 1974:5-6
- " - 1975:10
- Raiser, Kontrahierungszwang, Ur Kartelle und Monopole im
Modernen Recht, 1961
- Rodhe, Föreningslagen, 4 uppl 1963
- " , Svensk rättspraxis. Obligationsrätt i SvJT 1951 s 581 ff.
- Stjernquist, Ekonomiska föreningar, 5 uppl 1972
- Strömberg, Kommunalrätt, 5 uppl 1970
- " - , Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och
deras nyttjare, ak. avh. 1949
- Sundberg, Två transporträttsliga uppsatser, 1963
- Tiberg, Problem ang lotsning, i SvJT 1967 s 529 ff.
- Ussing, Aftaler paa formuerettens omraade, 3 uppl 1950
- Vahlén, Avtal och tolkning, 1966
- Weise, Marknadsdominerande företags leveransskyldighet,
tillämparuppsats 1968

RÄTTSFALLSFÖRTECKNING

Marknadsdomstolen

MD 1971 nr 9	MD 1974 nr 23
1972 nr 15	1975 nr 15
1974 nr 4	1976 nr 6

NO-avgöranden

NO 1959 nr 6	NO 1964 nr 9
1959 nr 8	1972 nr 24

Högsta domstolen

NJA 1932 s 607	NJA 1948 s 513
1946 s 695	1970 s 394
HD:s beslut 6 dec 1975 nr SÖ 1439	

Näringsfrihetsrådet

NFR 1954-55 nr 26	NFR 1960 nr 3
1956 nr 10	1960 nr 5
1957 nr 10	1961 nr 6
1958 nr 1	1962 nr 4
1958 nr 11	1963 nr 5
1958 nr 14	1963 nr 6
1959 nr 2	1964 nr 4
1959 nr 5	1966 nr 3
1959 nr 8	1967 nr 3
1959 nr 9	1968 nr 3
1959 nr 10	1970 nr 2

Regeringsrätten

RÅ 1948 not I 144	RÅ 1958 nr 24
-------------------	---------------

LiberFörlag

ISBN 91-38-03385-2

Tryckt på Bygget, Box 3, 950 42 Morjärv, tel 0923/50250.

1977